

UiO : **Det juridiske fakultet**

Falske tilståelser

Teori og virkelighet

Kandidatnummer: 701

Leveringsfrist: 25. november 2012

Antall ord: 17 959

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	Tema og formål	1
1.2	Problemstilling.....	2
1.3	Rettslig plassering.....	3
1.4	Avgrensning.....	3
1.5	Kildebruk og metode	4
1.6	Videre fremstilling.....	4
2	TILSTÅELSER	6
2.1	Det viktigste bevismiddelet	6
2.2	Tilbøyelighet til å tilstå.....	6
2.2.1	Vernet mot selvinkriminering	7
2.2.2	Tilståelsesdommer.....	8
2.2.3	Strafferabatt.....	9
3	FALSKE TILSTÅELSER	12
3.1	Definisjon	12
3.2	Hyppigheten av falske tilståelser	13
3.3	Konsekvensene av falske tilståelser	14
4	HVORFOR TILSTÅR USKYLDIGE?	15
4.1	Innledning	15
4.2	Frivillige falske tilståelser	16
4.2.1	Definisjon.....	16
4.2.2	Ønsker å bli allment kjent	16
4.2.3	Vil straffe seg selv for tidligere overtredelser	17
4.2.4	Ønsker å få mildere straff.....	17

4.2.5	Påtar seg skyld for en annen.....	18
4.2.6	Klarer ikke å skille mellom fantasi og virkelighet	19
4.2.7	Vil hevne seg.....	19
4.2.8	Gjenkjennelighet	19
4.3	Framtvunge kapitulerende falske tilståelser	19
4.3.1	Definisjon.....	19
4.3.2	Tilstår for å unnslippe avhørssituasjonen.....	20
4.3.3	Har naiv tro på at sannheten vil seire til slutt.....	21
4.4	Framtvungne internaliserende falske tilståelser	21
4.4.1	Definisjon.....	22
4.4.2	Memory distrust syndrome – ingen tydelig minne om å ha begått lovbruddet	22
4.4.3	Memory distrust syndrome – klar erindring om ikke å ha begått lovbruddet	23
5	SAKER	25
5.1	Innledning.....	25
5.2	Thomas Quick-sakene	25
5.2.1	Drapene på Yenon Levi, Therese Johannessen, Trine Jensen, Gry Storvik og Johan Asplund.....	25
5.2.2	Hvorfor tilsto Thomas Quick?	28
5.2.3	Hvorfor ble Thomas Quick trodd?	29
5.3	Fritz Moen-sakene	30
5.3.1	Drapene på Sigrid Heggheim og Torunn Finstad	30
5.3.2	Hvorfor tilsto Fritz Moen?	32
5.3.3	Hvorfor ble Fritz Moen trodd?.....	34
5.4	Birgitte Tengs-saken.....	36
5.4.1	Drapet på Birgitte Tengs	37
5.4.2	Hvorfor tilsto fetteren til Birgitte Tengs?.....	38
5.4.3	Hvorfor ble fetteren til Birgitte Tengs trodd?	40

5.5	Hollekim-saken.....	41
5.5.1	Astrid Årdals forsvinning.....	42
5.5.2	Hvorfor tilstod Sigurd Hollekim?	43
5.5.3	Hvorfor ble Sigurd Hollekim trodd?	44
6	HVORDAN KAN EN FALSK TILSTÅELSE AVSLØRES?	47
6.1	Detaljkunnskap	47
6.2	”The post-admission narrative”	47
6.3	Syv avsløringsmåter	48
6.4	Tilbaketrekking.....	49
7	HVORDAN KAN URIKTIGE DOMFELLELSER UNNGÅS?	51
7.1	Innledning.....	51
7.2	Etterforsknings- og påtalestadiet	52
7.2.1	Objektivitetsprinsippet	52
7.2.2	Tunnelsyn.....	53
7.2.3	Politiavhør	54
7.2.4	Bruk av lyd- og videoopptak.....	56
7.2.5	Bruk av tolk.....	58
7.3	Forsvarerens rolle	59
7.4	Domstolsstadiet	60
7.4.1	Saken blir fullstendig opplyst.....	60
7.4.2	Sakkyndig vurdering	60
7.4.3	Lyd- og videoopptak	62
8	SAMMENFATNING.....	63
9	LITTERATURLISTE.....	65
9.1	Bøker, rapporter mm.....	65
9.2	Artikler.....	67
9.2.1	Tidskriftartikler	67

9.2.2	Avis- og magasinartikler	68
9.3	Lovgivning.....	70
9.4	Dommer	70
9.4.1	Internasjonale dommer	70
9.4.2	Norske dommer	70
9.4.3	Svenske dommer	71
9.5	Forarbeider.....	71
9.6	Nettsider.....	72

”... [Det] vilar ett tungt ansvar på utredare, åklagare och domare att kritisk granska de förhållanden som omger uppkomsten av ett specifikt minne eller erkännande.”¹

1 Innledning

1.1 Tema og formål

Temaet for denne masteroppgaven er falske tilståelser. Siden tilståelser vektlegges høyt under etterforskningen av en straffbar handling og ved bevisvurderingen i en rettssak,² kan en falsk tilståelse få alvorlige og ødeleggende konsekvenser.³ I ytterste fall kan en falsk tilståelse føre til uriktig domfellelse. Det finnes flere eksempler på dette, både i utlandet og i Norge.⁴

I følge rettshjelpsorganet ”The Innocence Project”⁵ i USA har 300 uskyldig dømte personer blitt frikjent på bakgrunn av nye DNA-analyser i perioden 1989 til oktober 2012.⁶ Tjuefem prosent av disse hadde (falskt) tilstått den straffbare handlingen.⁷ Fenomenet er også kjent i Norden. Thomas Quick tilsto over 30 drap i Norge, Sverige og Finland på 70- og 80-tallet, og ble dømt for åtte av drapene på bakgrunn av sine tilståelser.⁸ I 2008 trakk han tilbake alle tilståelsene, og har senere blitt frikjent for fem av drapene.⁹ Denne høsten har det på-

¹ Ask, Granhag og Christianson (2008) s. 359

² Kassin og Wrightsman (1985) s. 67

³ Leo og Ofshe (1998) s. 429

⁴ Thomas Quick-, Fritz Moen- og Birgitte Tengs-sakene.

⁵ Det er en ideell og uavhengig juridisk organisasjon som jobber for å frifinne urettmessig dømte folk ved hjelp av DNA-analyser. Organisasjonen tar saker for retten og jobber rettspolitisk. Mer informasjon om The Innocence Project finnes på nettsiden deres: www.innocenceproject.org.

⁶ www.innocenceproject.org [Sitert 11. oktober 2012]

⁷ http://www.innocenceproject.org/Content/False_Confessions__Recording_Of_Custodial_Interrogations.php [Sitert 17. september 2012]

⁸ Quick heter egentlig Sture Ragnar Bergwall. Han tok navnet Thomas Quick da han begynte å tilstå en rekke drap på 1990-tallet. Fornavnet er etter hans påståtte offer Thomas Blomgren, og etternavnet er morens pike-navn. Han har i senere tid endret navnet sitt til det opprinnelige. I det følgende vil jeg bruke navnet Thomas Quick om ham. I dag sitter Quick på Säter psykiatrisk sykehus i Sverige. Han er aktiv på Twitter (<https://twitter.com/StureBergwall>) og skriver blogg (<http://sturebergwall.wordpress.com/>).

⁹ Se punk 5.2.

gått en debatt i Sverige om å nedsette en uavhengig kommisjon for å granske den rettslige håndteringen av Thomas Quick-sakene.¹⁰

Hovedformålet med denne masteroppgaven er å finne ut hvorfor folk tilstår falskt, og hvorfor de blir trodd – selv der det finnes andre bevis i saken som sår tvil om deres falske tilståelse.

1.2 Problemstilling

Hovedproblemstillingen blir således: Hva er årsaken til at noen mennesker er villige til å risikere fengselsstraff for en forbrytelse de ikke har utført, og hvorfor blir de dømt i tilfeller der det ikke finnes tekniske bevis som kan knytte dem til forbrytelsen?

Problemstillingen kan deles inn i følgende underpunkter:

- Hva er falske tilståelser? (Se kapittel 2 og 3.)
- Hvorfor avgis falske tilståelser? (Se kapittel 4 og kapittel 5.)
- Hvorfor avga Thomas Quick, Fritz Moen, fetteren til Birgitte Tengs og Sigurd Hollekim falske tilståelser? (Se kapittel 5, herunder punktene 5.2.2, 5.3.2, 5.4.2 og 5.5.2.)
- Hvorfor ble Quick, Moen, fetteren til Tengs og Hollekim trodd til tross for at det fantes bevis som pekte i annen retning, herunder sakenes forhold til rettssikkerhet, prinsippet om at tvilen skal komme tiltalte til gode og kravet om objektivitet? (Se kapittel 5, herunder punkt 5.2.3, 5.3.3, 5.4.3 og 5.5.3.)

Avslutningsvis vil jeg drøfte mottiltak som kan redusere følgene av falske tilståelser:

- Hvordan kan man avdekke falske tilståelser? (Se kapittel 6)
- Hvordan kan uriktige domfellelser unngås? (Se kapittel 7).

¹⁰ NTB (2012)a

Jeg skal besvare problemstillingene ved å støtte meg på relevant teori og forskning om falske tilståelser, og gjennomgå eksempler fra virkeligheten.

1.3 Rettslig plassering

Oppgavens tema faller inn under faget rettspsykologi. Rettspsykologi handler om psykologi i rettspleien. Det er ikke en del av profesjonsstudiet i rettsvitenskap og tilbys heller ikke som valgemne ved de juridiske fakultetene i Norge. Behovet for rettspsykologisk kunnskap er imidlertid stort i dagens rettssystem.¹¹ Førstelagmann Nils Erik Lie har uttalt at vi står overfor et tverrvitenskapelig felt hvor jurister og psykologer har mye ugjort.¹² De siste årene har det vært fremmet forslag om å gjøre vitnepsykologi obligatorisk for dommere og aktorer.¹³ Det er også, dessverre uten fremgang, fremmet forslag om rettspsykologi som valgfag på jusstudiet i Oslo. Rettspsykologi handler om mer enn vitners pålitelighet og troverdighet. Hvis kunnskap om avhørsteknikker og falske tilståelser heves blant dommere, advokater og etterforskere vil det bidra til å hindre domfellelse av uskyldige. Rettspsykologisk kompetanse er viktig i alle ledd i strafferettspleien.¹⁴

1.4 Avgrensning

Temaet for denne oppgaven avgrenses mot kriminologi og rettssosiologi. Videre vil jeg ikke drøfte vitnepsykologi eller avhørsteknikker. Sistnevnte tema kan imidlertid få betydning for forekomsten av falske tilståelser. Det kan derfor være nødvendig å vurdere politiets avhørsmetoder der behovet gjør seg gjeldende.

¹¹ Granhag og Christianson (2008) s. 15

¹² Lie (2012) s. 41

¹³ NOU 2006:10 s. 110 og NOU 2008:4 s. 30-31

¹⁴ Granhag og Christianson (2008) s. 20

1.5 Kildebruk og metode

Det finnes svært lite juridisk litteratur om rettspsykologi på norsk, og ingen om falske tilståelser. Jeg må derfor støtte meg til utenlandsk litteratur. I den forbindelse er den amerikanske psykologen Saul M. Kassin¹⁵ svært aktuell. Han ansees for å være grunnleggeren av det vitenskapelige studiet av falske tilståelser. Videre er også Gisli H. Gudjonsson¹⁶, Lawrence S. Wrightsman¹⁷, Richard Ofshe¹⁸ og Richard A. Leo¹⁹ anerkjente professorer innenfor rettspsykologi med spisskompetanse på falske tilståelser.

1.6 Videre fremstilling

I det følgende skal jeg redegjøre for hva falske tilståelser er. For å forstå betydningen av falske tilståelser (kapittel 3) er det nødvendig med kunnskap om tilståelser generelt, derfor begynner jeg kapittel 2 med å gi en sammenfattende kunnskap om tilståelser. I kapittel 4 skal jeg med utgangspunkt i rettspsykologisk teori, gi en fremstilling av hvorfor det avgis falske tilståelser. Dernest vil jeg gjennomgå Thomas Quick-, Fritz Moen-, Birgitte Tengs- og Sigurd Hollekim-sakene i lys av den teoretiske fremstillingen. Deres tilståelser ansees for å være betvilte falske tilståelser. I det ligger at bevisene ikke holder for domfellelse. Det går imidlertid ikke an å snakke om bevist feilaktige tilståelser, med unntak av for eksempel

¹⁵ Kassin er professor i psykologi ved John Jay College of Criminal Justice i USA. Han er den mest siterte forskeren innenfor rettspsykologi, blant annet innenfor temaene politiavhør og tilståelser.

Kilde: <http://jjay.cuny.edu/academics/4410.php> [Sitert 25. oktober 2012]

¹⁶ Gudjonsson er professor i rettsmedisin (forensic psychology) ved Psykiatrisk institutt ved King's College London i Storbritannia. Han er kjent for å ha utviklet "The Gudjonsson Suggestibility Test", som avslører hvor lett påvirkelig en person er i en avhørssituasjon. Han har vært sakkyndig vitne i mange høyt profilerte saker, deriblant Birgitte Tengs- og Orderud-saken.

Kilde: <http://www.kcl.ac.uk/iop/news/records/2011/june2011/Gisli-Gudjonsson-awarded-CBE.aspx> [Sitert 19. september 2012]

¹⁷ Wrightsman er professor i psykologi ved Universitetet i Kansas i USA. Sammen med Kassin har han skrevet artikler om falske tilståelser.

Kilde: http://psych.ku.edu/people/emeritus_faculty/wrightsman_lawrence.shtml [Sitert 25. oktober 2012]

¹⁸ Ofshe er professor i sosiologi ved Universitetet i California, Berkeley, og har blant annet forsket på hvordan politiavhør kan lede til falske tilståelser.

Kilde: <http://www.law.harvard.edu/academics/clinical/cji/inconf02/bio-ofsher.htm> [Sitert 14. november 2012]

¹⁹ Leo er professor ved det juridiske fakultet ved Universitetet i San Francisco. Han er internasjonalt kjent for sin forskning på politiavhør, psykologisk press, falske tilståelser og uriktige domfellelser.

Kilde: http://www.usfca.edu/law/faculty/richard_leo/ [Sitert 14. november 2012]

Quicks tilståelse om å ha drept to asylsøkere, som viste å være i live (se punkt 6.3 nr. 1 og 4). I kapittel 6 og 7 skal jeg drøfte ulike tiltak for å unngå uriktig domfellelse, for eksempel på etterforsknings-, påtale- og domsstolsstadiet. Jeg skal avslutte oppgaven med en kort sammenfatning.

2 Tilståelser

2.1 Det viktigste bevismiddelet

Den viktigste oppgaven for dommerne i en straffesak er å ta standpunkt til hvilket faktum som skal legges til grunn for avgjørelsen om skyldspørsmålet.²⁰ Det beror på bevisførselen i saken. Prinsippet om fri bevisbedømmelse står i nær sammenheng med muntlighetsprinsippet. Ved avgjørelsen av hva som ansees bevist, blir bare de bevis som er ført under hovedforhandlingen tatt i betraktning, jf. straffeprosessloven²¹ § 305. Tiltaltes forklaring er således av sentral betydning for rettens vurdering av saken, og har naturligvis størst betydning når tiltalte tilstår handlingen.²² Men en tilståelse skal ikke automatisk føre til domfellelse. ”Det avgjørende er om tilståelsen, sammenholdt med det som ellers foreligger i saken, er i stand til å overbevise domstolen om siktedes skyld”, skriver Andenæs.²³ Eksempelene jeg skal drøfte i kapittel 5, viser derimot at det finnes tilfeller hvor dette ikke har vært tilfelle: Domstolene har vært overbevist om siktedes skyld på grunnlag av en tilståelse alene og uten støtte fra andre bevis i saken.

2.2 Tilbøyelighet til å tilstå

Tilståelser kan deles inn i sanne og falske.²⁴ Forhold som alder, kjønn, etnisitet, psykisk tilstand, tidligere domfellelser, type lovbrudd, tilgang på juridisk rådgivning, bevisets stilling, avhørsteknikk og kjennetegn ved avhørsleder har betydning for om en mistenkt velger å tilstå i politiavhør eller ikke.²⁵ Unge lovbrøyttere har større tilbøyelighet til å tilstå enn de eldre, det samme har førstegangsforbryttere sammenlignet med mistenkte som tidligere har vært domfelt. Gudjonsson viser til undersøkelser der det fremkommer at de som er mis-

²⁰ Lie (2012) s. 17

²¹ Lov om rettergangsmåten i straffesaker av 22. mai 1981 nr 25

²² Andenæs (2009) s. 169

²³ Andenæs (2009) s. 170

²⁴ Gudjonsson (2003) s. 173

²⁵ Gudjonsson (2003) s. 141-151

tenkt for ”property offences” (herunder tyveri og innbrudd) tilstår i større grad enn de som blir avhørt om ”non-property offences” (herunder vold).²⁶

2.2.1 Vernet mot selvinkriminering

I utgangspunktet har siktede ingen plikt til å tilstå de straffbare forhold han er siktet for, hverken overfor politiet eller retten, jf. straffeprosessloven §§ 90 og 230 og påtaleinstruksen § 8-1. Hvis hun likevel velger å tilstå, veier det tungt i etterforskningen og senere rettergang.²⁷ Vernet mot selvinkriminering følger av FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SPK) av 1966 art. 14 nr. 3 bokstav g, og innebærer at ingen skal tvinges til å bidra til egen fellelse i en straffesak. Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) av 1950 har ingen tilsvarende uttrykkelig bestemmelse, men selvinkriminering er ansett for å være i strid med kravet om rettferdig rettergang i art. 6 nr. 1.²⁸ Selvinkrimineringsvernet henger sammen med uskyldspresumsjonen; prinsippet om at tvil om skal komme tiltalte til gode, jf. EMK art. 6 nr. 2. Av straffeprosessloven § 93 annet ledd fremgår det at en siktet som nekter å forklare seg kan gjøres oppmerksom på at det kan tale mot ham. Det kan stilles spørsmålstegn ved hvorvidt denne bestemmelsen strider mot selvinkrimineringsvernet.²⁹

Ved begynnelsen av avhøret 7. oktober 1977, etter at Fritz Moen ble pågrepet i forbindelse med drapet på Torunn Finstad, ble han ikke opplyst om retten til å nekte å forklare seg.³⁰ Først utpå kvelden samme dag ble han informert om sine rettigheter som siktet. Bakgrunnen for det var at han ble oppført som vitne når han ble pågrepet, selv om han etter loven hadde status som siktet.³¹ Hvorvidt Moen forstod politiets opplysninger er imidlertid usikkert, da det er uklart om det ble brukt døvetolk under avhøret. I henhold til EMK art. 5 nr. 2

²⁶ Gudjonsson (2003) s. 146

²⁷ Ask, Granhag og Christianson (2008) s. 351

²⁸ Hov (2012) s. 99

²⁹ Hov (2012) s. 100

³⁰ NOU 2007:7 s. 101

³¹ NOU 2007:7 s. 17-18

skal enhver som blir pågrepet straks bli underrettet på et språk han forstår. Siden det oppstod situasjoner under avhør som synliggjorde at Moen hadde kommunikasjonsproblemer³², er det kritikkverdig om han ikke hadde tolk til stede. I avhørene 14. oktober til 13. november 1980 vedrørende drapet på Sigrid Heggheim er det meget som taler for at Moen ikke ble opplyst om vernet mot selvinkriminering.³³

2.2.2 Tilståelsesdommer

Årlig avgjøres cirka 25.000 til 30.000 forbrytelser ved tilståelsesdom i Norge.³⁴ I 2010 ble rundt 29 500 forbrytelser avgjort med tilståelsespådommelser på landsbasis.³⁵ Det utgjør 48 prosent av alle avsagte dommer.³⁶

Når en sak er egnet for tilståelsesdom blir den siktede spurt i avhør om hun samtykker i at saken blir pådømt etter en forenklet fremgangsmåte. Vilkårene for å avsi tilståelsesdom følger av straffeprosessloven § 248. Siktede må blant annet gi en uforbeholden tilståelse. Det er ikke behov for tiltalebeslutning eller hovedforhandling i slike saker, og siktede har i utgangspunktet ikke krav på forsvarer på statens regning. Det er en bevisst strategi blant domstolene og Riksadvokaten om å få opp antall tilståelsessaker.³⁷

Andelen tilståelsesdommer varierer betydelig fra den enkelte tingrett til den andre. I en undersøkelse Domstolsadministrasjonen gjennomførte blant de 11 største tingrettene i Norge i fjor, fremkommer det at cirka 47 prosent av alle avsagte dommer kommer i tilståelsessaker.³⁸ I Sør-Trøndelag tingrett gjaldt dette 61 prosent av alle avsagte dommer. I en artikkel i domstolmagasinet Rett på sak uttaler sorenskriver Hilda Gerd Kolbjørnsen i Sør-Trøndelag tingrett at hun ikke ser spesielle betenkeligheter med at andelen tilståelsessaker

³² NOU 2007:7 s. 101

³³ NOU 2007:7 s. 199-200

³⁴ NOU 2006:10 s. 161

³⁵ Domstoladministrasjonen, årsmelding 2011 s. 12 og årsstatistikk 2011 s. 9 og 13

³⁶ Domstoladministrasjonen, årsmelding 2011 s. 12.

³⁷ Arnstad (2012) s. 4 og NOU 2006:10 s. 161 flg. og Prop. 141 (2009-2010) s. 99

³⁸ Arnstad (2012) s. 4

er såpass høy i Sør-Trøndelag tingrett.³⁹ Kolbjørnsen forteller at tingretten ikke har fått noen tilbakemelding over at noen har følt seg presset til å tilstå, men sier at det likevel er ”viktig å være obs på at selv om det foreligger tilståelse, kan det være riktig med en hovedforhandling. Det gjelder for eksempel i voldssaker hvor fornærmede bør, og kanskje har behov for å forklare seg i retten og der det kan være viktig at tiltalte får høre fornærmedes opplevelse. Det kan også gå en grense i forhold til hvor mange, og hvilken type lovbrudd som skal frafalles i håp om å få en tilståelsesdom.”⁴⁰

I nevnte artikkel og i forarbeidene⁴¹ til bestemmelsen om strafferabatt, jf. straffeloven⁴² § 59 annet ledd, savner jeg større refleksjon rundt de negative konsekvensene av straffereduksjon ved tilståelse, da bestemmelsen i ytterste konsekvens kan føre til at uskyldige tilstår straffbare handlinger som de ikke har utført. Hvordan kan man unngå at det skjer? De fleste av tilståelsessakene blir behandlet på cirka en time i retten, siktede får strafferabatt og det er ikke knyttet vitneførsel til skyldspørsmålet. Hvis den siktede får beskjed av forsvareren sin om at utsiktene for å bli frikjent ser særdeles dårlige ut, kan det være fristende for henne å få saken ut av verden gjennom en tilståelsesdom, i stedet for å gjennomgå en omfattende hovedforhandling og risikere å bli dømt uansett.

2.2.3 Strafferabatt

Ved endringslov av 2. mars 2001 nr 7 ble strafferabatt ved uforbeholden tilståelse tilføyd i straffeloven § 59 annet ledd. Det er flere hensyn som ligger bak regelen om strafferabatt: Når gjerningspersonen tar ansvar for egen handling reduseres påkjeningen for fornærmede, flere saker blir oppklart og politiets tids- og ressursbruk reduseres.⁴³ Videre har en tilståelse også betydning for bevisvurderingen. Tilståelser kan forenkle etterforskningen og

³⁹ Arnstad (2012) s. 4

⁴⁰ Arnstad (2012) s. 4

⁴¹ Ot.prp. nr. 81 (1999-2000)

⁴² Almindelig borgerlig straffelov av 22. mai 1902 nr 10

⁴³ Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 44-45 og Prosjekt hurtigere straffesaksbehandling – arbeidsgruppe 1 (2000) s. 75-77

senere hovedforhandling ved at bevisemaene blir færre og bevisførselen i retten begrenses.⁴⁴ Når det foreligger få eller ingen andre bevis i saken, kan en sak bli oppklart på grunn av en tilståelse, tilståelsen kan avdekke nye momenter ved den aktuelle forbrytelse som man ellers ikke ville kunnet bevise, eller den kan lede politiet til andre forbrytelser gjerningspersonen har begått.⁴⁵

Andenæs skriver at en siktet som regner med å bli dømt i alle tilfelle, kan tilstå for å få mildere behandling.⁴⁶ I forarbeidene til bestemmelsen om strafferabatt ser departementet risikoen for at uskyldige personer erkjenner straffansvar fordi de har skullet mot seg og regner med å bli dømt uansett, men kommer til at risikoen for dette er relativt beskjeden, først og fremst fordi det i følge departementet hører til sjeldenhetene at personer tilstår straffbare handlinger de ikke har begått.⁴⁷ Ifølge Andenæs hører det også til sjeldenhetene at uskyldige tilstår straffbare handlinger de ikke har begått, men i motsetning til departementet mener han at bestemmelsen om strafferabatt kan ha økt risikoen for uriktige tilståelser.⁴⁸

Videre fremholder departementet at en tilståelse ikke automatisk fører til domfellelse. I den forbindelse hitsettes: ”Det avgjørende er om tilståelsen, sammenholdt med det som ellers foreligger av bevis i saken, er tilstrekkelig til å overbevise retten om den tiltaltes straffskyld.”⁴⁹ Det er et fint utgangspunkt, men som nevnt i punkt 2.1 finnes det i realiteten flere eksempler på at tilståelser mer eller mindre alene har vært tilstrekkelig til å overbevise retten om tiltaltes straffskyld. I Sigrid-saken talte funnene på åstedet for at Fritz Moen ikke kunne være voldtektsmannen, likevel var hans tilståelse hovedgrunlaget for tiltale og se-

⁴⁴ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2007 s. 6

⁴⁵ Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2007 s. 4

⁴⁶ Andenæs (2009) s. 169

⁴⁷ Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 48

⁴⁸ Andenæs (2009) s. 169

⁴⁹ NOU 2007:7 s. 48

ner domfellelse.⁵⁰ Selv om DNA-bevis i Birgitte Tengs-saken talte for at fetteren var uskyldig, la domstolen avgjørende vekt på tilståelsen og han ble domfelt i 1997.⁵¹

Men hvordan vet man at en tilståelse er autentisk? For å kunne vurdere det må etterforskere, advokater, dommere og psykiatere ha kunnskap om falske tilståelser og være seg bevisst at de kan forekomme.

⁵⁰ NOU 2007:7 s. 16 og 316

⁵¹ Gudjonsson (2004) s. 287

3 Falske tilståelser

3.1 Definisjon

”Jeg gjorde det.” Når en mistenkt sier disse ordene tas de gjerne til inntekt for at hun har tilstått den straffbare handlingen hun er siktet for. Man må imidlertid være varsom med å trekke forhastede konklusjoner. I følge Gudjonsson må erkjennelser uten detaljert forklaring betraktes som innrømmelser snarere enn tilståelser.⁵² En forklaring/innrømmelse (admission) er noe annet enn en tilståelse (confession), selv om begge kan resultere i feilaktig domfellelse.⁵³ Forskjellen ligger i at man ved en tilståelse erkjenner straffskyld og gir en detaljert beskrivelse av den kriminelle handlingen, mens en innrømmelse ikke innebærer det samme. Gudjonsson illustrerer det med følgende eksempel: En forelder kan erkjenne å ha ristet på et spedbarn som senere dør, uten at hun er ansvarlig for døden.

Ofshe og Leo definerer en falsk tilståelse på følgende måte: ”en detaljert forklaring på en straffbar handling som en person ikke har begått, eller er uvitende om å ikke ha begått”.⁵⁴ Det sentrale her er at den som tilstår er helt uskyldig. De fleste av oss tror at normale mennesker aldri ville tilstått en alvorlig forbrytelse under politiavhør, fordi det så åpenlyst strider mot deres egeninteresse.⁵⁵ Det er fordi vi implisitt antar at folk alltid opptrer på en egoistisk måte. Men det er ofte ikke tilfelle i virkeligheten. Årsaken til at uskyldige individer tilstår og gir en detaljert forklaring av den straffbare handlingen skyldes flere forhold som jeg vil komme nærmere inn på i kapittel 4. Men jeg kan allerede her nevne at når de fleste av oss blir utsatt for press er vi mer opptatt av det som tjener våre interesser her og nå, enn det som tjener våre langsiktige interesser, til tross for at det førstnevnte vil påføre oss skade.⁵⁶ Dessuten er ikke alle som avgir falske tilståelser psykisk syke. Faktum er at mennesker som ikke er psykisk syke også avgir falske tilståelser og blir uriktig domfelt.⁵⁷ For å

⁵² Gudjonsson (2003) s. 174

⁵³ Gudjonsson (2003) s. 174

⁵⁴ Ofshe og Leo (1997)a s. 240

⁵⁵ Gudjonsson (2003) s. 217

⁵⁶ Gudjonsson (2003) s. 217

⁵⁷ Gudjonsson (2003) s. 217

ivareta deres rettssikkerhet er det nødvendig å øke bevisstgjøringen om falske tilståelser, ikke bare blant påtalemyndigheten, forsvarere og domstolene, men også det medisinske apparatet, media og samfunnet for øvrig. ”Quick-saken var dårenes parademarsj” uttalte den svenske kriminologen og forfatteren Leif GW Persson etter at Thomas Quick nylig ble frikjent for drapene på Trine Jensen og Gry Storvik.⁵⁸ Økende bevisstgjøring er nødvendig for at vi skal slippe å bli vitne til lignende parademarsjer i fremtiden. Dette innebærer imidlertid ikke at man ukritisk skal tro på alle som sitter i fengsler og bedyrer sin uskyld. Men man må ikke glemme ”det som ellers foreligger av bevis i saken”.⁵⁹

3.2 Hyppigheten av falske tilståelser

Hvor utbredt er forekomsten av falske tilståelser? Siden det ikke finnes noen forskningsmetode som kan gi et helt pålitelig svar, er det vanskelig å gi et entydig svar på dette spørsmålet.⁶⁰ Likevel er det ingen tvil om at falske tilståelser forekommer.⁶¹

Spørsmålet er ikke viet mye oppmerksomhet i norsk forskning, utover en masteroppgave av politioverbetjent Asbjørn Rachlew der det fremgår at hver tredje politimann ved Vold-, ran- og sedelighetsseksjonen i Oslo politidistrikt har mottatt en falsk tilståelse.⁶² Norske avhørsteknikker har tidligere vært inspirert av samme grunnsyn som amerikansk avhørskultur der alle ”lovlige” midler ble satt inn for å overtale eller motivere mistenkte til å tilstå,⁶³ noe man blant annet så i Birgitte Tengs-saken. På dette feltet skjedde det imidlertid en utvikling ved 2000-årskiftet, ikke minst på grunn av Rachlews forskning på feltet og introduksjon av nye former for avhørsmetoder.⁶⁴

⁵⁸ Hultgreen (2012) s. 10

⁵⁹ NOU 2007:7 s. 48

⁶⁰ Ask, Granhag og Christianson (2008) s. 353

⁶¹ Ask, Granhag og Christianson (2008) s. 353

⁶² Rachlew (1999) s. 47

⁶³ Rachlew (2003) s. 400

⁶⁴ Rachlew (1999), (2003), (2006) og (2009)

3.3 Konsekvensene av falske tilståelser

Falske tilståelser kan få fatale konsekvenser. I følge Leo og Drizin⁶⁵ fører slike tilståelser til uriktig domfellelse når

1. politiet feilaktig klassifiserer en uskyldig person som mistenkt,
2. politiet underlegger henne et avhør som resulterer i en falsk tilståelse,
3. påtalemyndigheten velger å ta ut tiltale i saken (til tross for mangel på andre bevis),
4. overbeviser retten om at det foreligger sannsynlighet for at den uskyldig tiltalte står bak handlingene hun er tiltalt for,
5. påtalemyndighetens sak tåle eventuelle begjæringer fra forsvarsadvokaten om at tilståelsesbeviset ikke tillates, og
6. forutsatt at forsvarer ikke aksepterer "plea bargaining"⁶⁶, må en jury være enig om at det er hevet over enhver tvil at den uskyldig tiltalte er skyldig.

Med andre ord må det skje feil i flere ledd. Resultatet blir at den egentlige gjerningspersonen går fri. Hvis den uskyldig dømtes uskyld kommer frem for en dag, virker straffen hverken allment- eller individualpreventivt. Snarere tvert i mot. Tilliten til retts- og straffesystemet undergraves. Videre koster uriktige domfellelser samfunnet ekstrakostnader. Livet til den uriktig domfelte blir ødelagt. Og offerets etterlatte blir utsatt for ekstra påkjenning.

⁶⁵ Leo og Drizin (2012) s. 21

⁶⁶ Avtale mellom siktede og påtalemyndigheten om at siktede gir en uforbeholden tilståelse for alle eller noen av de forholdene siktelsen gjelder, mot at påtalemyndigheten reiser straffesak for et mindre alvorlig forhold enn det den aktuelle handlingen tilsier, eller at det ikke skal idømmes eller nedlegges påstand om strengere straff enn det som er avtalt på forhånd. Både plea bargaining og tilståelsesrabatt gir den siktede "belønning" (mildere straff) fordi hun bidrar til å oppklare/forenkle saken ved å tilstå. Kilde: Høringsnotat (2006) s. 72-73

4 Hvorfor tilstår uskyldige?

4.1 Innledning

Hvorfor tilstår en person en kriminell handling hun ikke har begått og hvorfor er hun villig til å sitte innesperret i fengsel selv om hun er uskyldig? Kassin og Wrightsman inndeler falske tilståelser i tre typer: frivillige falske tilståelser, framtvungne kapitulerende falske tilståelser (coerced-compliant) og framtvungne internaliserende falske tilståelser (coerced-internalized).⁶⁷ Denne inndelingen kan forklare hvorfor uskyldige gir falske tilståelser. I det følgende skal jeg ta utgangspunkt i Kassin og Wrightsmans modell.

Først vil jeg imidlertid kort gjøre oppmerksom på at det er rettet kritikk mot denne modellen.⁶⁸ Den går i utgangspunktet på at Kassin og Wrightsmans inndeling gjør det umulig å klassifisere falske tilståelser inn i meningsfylte psykologiske kategorier.⁶⁹ Ofshe og Leo har derfor skapt en svært detaljert modell⁷⁰ hvor de skiller mellom typen falske tilståelser (frivillig, kapitulerende på grunn av påkjenning, framtvungen kapitulerende, ikke framtvungen overtalt, framtvungent overtalt),⁷¹ sanne tilståelser (frivillig/troverdig, ikke frivillig/troverdig, umulig)⁷² og falske tilståelser (frivillig/ikke troverdige, ikke frivillig/ikke troverdig).⁷³ Gudjonsson har kritisert Ofshe og Leos modell for å ikke ta i betraktning hvordan varetekt, press fra andre enn politiet og psykologisk sårbarhet kan føre til falske tilståelser. Gudjonsson foreslåtte modell⁷⁴ skiller mellom typen falske tilståelser (frivillige, presset internaliserende, presset kapitulerende)⁷⁵ og kilden til press (intern press, varetektspress, press utenfor varetekt).⁷⁶

⁶⁷ Kassin og Wrightsman (1985) s. 77-78

⁶⁸ Gudjonsson (2003) s. 201

⁶⁹ Gudjonsson (2003) s. 201 Ofshe og Leo (1997b) s. 207-209

⁷⁰ Ofshe og Leo (1997b) s. 209-220

⁷¹ Voluntary, stress-compliant, coerced-compliant, non-coerced-persuaded og coerced-persuaded.

⁷² Voluntary/reliable, involuntary/reliable og impossible.

⁷³ Voluntary/reliable og involuntary/unreliable.

⁷⁴ Gudjonsson (2003) s. 211-212

⁷⁵ Voluntary, pressured-internalized og pressured-compliant.

⁷⁶ Intern og custodial-non-custodial.

4.2 Frivillige falske tilståelser

Olof Palme var på vei hjem fra en kinoforestilling da han ble skutt og drept 28. februar 1986. Selv om gjerningspersonen aldri ble tatt, tilsto 130 personer drapet på Sveriges statsminister etter den skjebnesvangre natten.⁷⁷ De som tilstår i slike saker har som regel lest om drapet i en avis, hørt om det på radioen eller sett et TV-innslag om det. Deretter har de troppet opp på den lokale politistasjonen eller ringt politiets nødnummer og gitt beskjed om at de er drapsmannen.⁷⁸ Men det hender også at folk tilstår å ha begått en straffbar handling som aldri har funnet sted, fordi de har fått et feilaktig inntrykk av å ha gjort forbrytelsen eller fordi de bevisst ønsker å villedde politiet.⁷⁹

4.2.1 Definisjon

Med frivillige falske tilståelser menes at en person av egen fri vilje velger å tilstå en kriminell handling, det vil si uten at det foreligger press fra politiet eller andre.⁸⁰ Man kan spørre seg hva det er som får 130 personer til å tilstå et drap som rystet en hel nasjon. Kassin og Wrightsman lister opp fem mulige årsaker:⁸¹ vedkommende ønsker å bli allment kjent, vil straffe seg selv for tidligere lovovertridelser, ønsker å få mildere straff, påtar seg skyld for en annen eller klarer ikke å skille mellom fantasi og virkelighet.

4.2.2 Ønsker å bli allment kjent

Bak en frivillig falsk tilståelse kan det foreligge et sykelig ønske om å bli allment kjent.⁸² Dette gjelder særlig i høyt medieprofilerte kriminalsaker. ”Jeg vil være kry og berømt”, skal Fritz Moen ha skrevet på en lapp til døveprest Adolf Wetlesen, da han ble stilt spørs-

⁷⁷ Grosvold (2011)

⁷⁸ Gudjonsson (2003) s. 194

⁷⁹ Gudjonsson (2003) s. 194

⁸⁰ Kassin og Wrightsman (1985) s. 76 og Wrightsman og Kassin (1993) s. 85

⁸¹ Kassin og Wrightsman (1985) s. 76-78 og Wrightsman og Kassin (1993) s. 85-93

⁸² Kassin og Wrightsman (1985) s. 76 og Wrightsman og Kassin (1993) s. 85

mål om hvorfor han ga forskjellige forklaringer om drapet på Torunn Finstad.⁸³ Den enkelte kan ha et så sterkt patologisk behov for å bli beryktet, at hun foretrekker fordømmelsen og fengselsstraffen som følger med tilståelsen av en slik handling, fremfor å bli møtt med likegyldighet.⁸⁴ Da den åtte måneder gamle sønnen til flygeren Charles Lindbergh ble bortført i USA 1. mars 1932, tilstod over 200 personer kidnappingen.⁸⁵ Kassin og Wrightsman mener dette er et godt eksempel på falske tilståelser som skyldes et sykkelig ønske om berømmelse. Det samme kan nok sies om tilståelsene i Palme-saken. Psykisk sykdom kan være årsaken til at noen tilstår frivillig og falskt for å få oppmerksomhet.

4.2.3 Vil straffe seg selv for tidligere overtredelser

Videre kan en person ha et ubevisst behov for å straffe seg selv for tidligere overtredelser hun føler seg skyldig i.⁸⁶ Ifølge Gudjonsson kan skyldfølelse for tidligere overtredelser være knyttet til en innbilt eller en reell handling.⁸⁷ Skyldfølelsen kan være generalisert, fremfor å være knyttet til en identifiserbar overtredelse. Noen mennesker har en høy grad av generalisert skyldfølelse uten tilknytning til en identifiserbar overtredelse, hvilket kan ha innflytelse på deres atferd. En studie av psykopater gjennomført av Gudjonsson og Roberts i 1983 viser at personer med dårlig selvbilde og høy grad av angst har en konstant skyldfølelse uavhengig av om de faktisk har foretatt en uærlig handling.⁸⁸

4.2.4 Ønsker å få mildere straff

For det tredje kan en frivillig falsk tilståelse skyldes håpet om mild behandling i rettssystemet⁸⁹, i norsk sammenheng vil dette dreie seg om strafferabatt (punkt 2.2.2 og 2.2.3). For

⁸³ NOU 2007:7 s. 143

⁸⁴ Gudjonsson (2003) s. 194

⁸⁵ Kassin og Wrightsman (1985) s. 76

⁸⁶ Kassin og Wrightsman (1985) s. 77

⁸⁷ Gudjonsson (2003) s. 195

⁸⁸ Gudjonsson (2003) s. 195

⁸⁹ Kassin og Wrightsman (1985) s. 77

Gudjonsson virker dette motivet ulogisk og usannsynlig.⁹⁰ Han gir imidlertid ingen nærmere begrunnelse eller forklaring på hvorfor han mener dette. Det gjør for så vidt heller ikke Kassin og Wrightsman. "Plea bargaining"⁹¹ i det amerikanske rettssystemet kan føre til at siktede avgir falske tilståelser for å unngå en mulig døds- eller livtidsstraff. Gudjonsson (og Kassin og Wrightsman) drøfter imidlertid ikke betydningen av slike avtaler mellom den siktede og påtalemyndigheten.

Årsaken til at Gudjonsson regner håpet om mild straff som en ulogisk og usannsynlig årsak til en falsk tilståelse kan være at han ikke anser motivet for å være basert på frivillighet. Når en siktet som regner med å bli dømt uansett, tilstår for å få mildere behandling,⁹² kan det innvendes at det ikke foreligger frivillighet bak ønsket om å tilstå, men press fra ytre omgivelser. Hvorvidt Gudjonsson er av denne oppfatning vet jeg derimot ikke.

4.2.5 Påtar seg skyld for en annen

Et ønske om å hjelpe og/eller beskytte den virkelige kriminelle kan også være en grunn til at det avgis frivillige falske tilståelser.⁹³ Dette var den hyppigst rapporterte årsaken i en enkeltstudie av Sigurdsson og Gudjonsson fra 1996.⁹⁴ Dette motivet er i følge Gudjonsson mer sannsynlig i mindre kriminalsaker, men kan en sjelden gang også forekomme i store kriminalsaker, som for eksempel mord.⁹⁵ Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at slike tilståelser ikke nødvendigvis bygger på frivillighet, og at truslene ikke behøver å stamme fra en polititjenestemann.⁹⁶ En person kan også bli presset til å tilstå av andre. Videre kan det ikke ses bort i fra at man i noen miljøer får betalt for å tilstå og sone straffen.

⁹⁰ Gudjonsson (2003) s. 195

⁹¹ Se fotnote 66

⁹² Andenæs (2009) s. 169

⁹³ Kassin og Wrightsman (1985) s. 77

⁹⁴ Sigurdsson og Gudjonsson (2006), sitert fra Ask, Granhag og Christianson (2008) s. 356

⁹⁵ Gudjonsson (2003) s. 195

⁹⁶ Gudjonsson (2003) s. 195

4.2.6 Klarer ikke å skille mellom fantasi og virkelighet

For det femte kan tilståelsen komme fra en person som lider av psykisk sykdom og dermed har vanskeligheter med å skille mellom fantasi og virkelighet.⁹⁷ Det kan også være en mulig forklaring på tilståelsene i både Palme- og Lindbergh-saken.

4.2.7 Vil hevne seg

Gudjonsson mener det kan finnes en sjettede årsak til at det avgis frivillige falske tilståelser: hevn.⁹⁸ En beruset person som er sint på politiet for å ha arrestert henne på en fest kan som et resultat av dette tilstå et mord for å hevne seg på dem.⁹⁹

4.2.8 Gjenkjennelighet

I følge Gudjonsson er det nok lettere for politiet å kjenne igjen en frivillig falsk tilståelse, enn en falsk tilståelse som oppstår som følge av press fra deres egne tjenestemenn.¹⁰⁰ Dette er nok avhengig av hvor absurd og fjern den frivillige falske tilståelsen er. Politiet gjennomskuet ikke Sigurd Hollekim, da han frivillig tilsto å ha drept frisøren Astrid Årdal (se punkt 5.5).

4.3 Framtvunge kapitulerende falske tilståelser

4.3.1 Definisjon

En falsk tilståelse er framtvunget og kapitulerende når den tiltalte offentlig innrømmer skyld som svar på ekstreme former for avhør, på tross av at hun selv vet at hun egentlig er

⁹⁷ Kassin og Wrightsman (1985) s. 77

⁹⁸ Gudjonsson (2003) s. 195

⁹⁹ Gudjonsson (2003) s. 223-224

¹⁰⁰ Gudjonsson (2003) s. 195

uskyldig.¹⁰¹ En framtvungen kapitulerende falsk tilståelse er dermed et resultat av press, manipulasjon og maktbruk i politiavhør.¹⁰² Det karakteristiske for denne typen falske tilståelser er at de trekkes tilbake når det umiddelbare ytre presset opphører.¹⁰³

4.3.2 Tilstår for å unnslippe avhørssituasjonen

Den mistenkte tilstår ikke frivillig, men gir etter hvert etter for kravene og presset fra avhørslederen for å oppnå en umiddelbar instrumentell gevinst.¹⁰⁴ En oppfatning av instrumentell gevinst kan være at man får tillatelse til å dra hjem etter tilståelsen, det blir slutt på avhøret, eller man slipper å sitte i politiets varetekt.¹⁰⁵ Den sistnevnte gevinsten er av særlig betydning for rusavhengige som vil slippe å sitte i varetekt fordi deres tilgang til narkotiske stoffer er noe begrenset i varetekt enn ved soning i fengsel.¹⁰⁶

Ved denne formen for framtvungen falsk tilståelse opplever de mistenkte så stor psykisk press at de bare gir etter og kapitulerer for å unnslippe en stressende eller uholdbar situasjon. En av grunnene til at fetteren til Birgitte Tengs tilsto var for å slippe å sitte i isolat, og for å se familien sin igjen.¹⁰⁷

Den mistenkte kan være delvis eller fullt klar over følgene av selvinkriminering, men det hun opplever som den umiddelbare gevinst veier opp for de usikre langsiktige konsekvensene.¹⁰⁸ Sammenlignet med konsekvensene av taushet, er en tilståelse det minste av to onder for en mistenkt som opplever at han er under beleiring.¹⁰⁹

¹⁰¹ Kassin og Wrightsman (1985) s. 77

¹⁰² Gudjonsson (2003) s. 195 og Ask, Granhag og Christianson (2008) s. 356

¹⁰³ Ask, Granhag og Christianson (2008) s. 357

¹⁰⁴ Gudjonsson (2003) s. 195-196

¹⁰⁵ Gudjonsson (2003) s. 196

¹⁰⁶ Se punkt 5.2 om Thomas Quick-saken.

¹⁰⁷ Selvik og Hunstad Jr (1997) s. 31

¹⁰⁸ Gudjonsson (2003) s. 196

¹⁰⁹ Kassin og Wrightsman (1985) s. 78

4.3.3 Har naiv tro på at sannheten vil seire til slutt

Forskning viser at uskyldig mistenkte har en sterk tro på at sannheten før eller senere vil komme fram.¹¹⁰ Videre tror noen at deres advokat vil rydde opp i de eventuelle juridiske problemene som oppstår som følge av den falske tilståelsen.¹¹¹ De fleste oppfører seg ikke rasjonelt under politiavhør og har kanskje overdreven tillit til politiet, slik tilfellet var for fetteren til Birgitte Tengs. Politiets avhørsteknikker er den mest åpenbare kilden til påvirkning av mistenkte.¹¹² Som avhørsleder og/eller polititjenestemann og -kvinne bør man derfor være kritisk til det som blir sagt under avhør, og avhøre mistenkte på en slik måte at de ikke opplever avhørssituasjonen som en uholdbar og stressende situasjon som de er villig til å gjøre hva som helst for å slippe ut av.

4.4 Framtvingne internaliserende falske tilståelser

”Dom pressar en så hårt. Man trodde att man gjort det till slut. Jag ble helt förvirrad og började tro att jag hade gjort det, att jag var sjuk.”¹¹³ Dette sitatet stammer fra Tommie Karim som ble mistenkt for å ha drept samboeren sin i Sverige i 2005. Han satt varetektsfengslet i to måneder og ble fratatt omsorgen for sitt barn. Til tross for omfattende tilståelsespress fra politiet klarte han å la være å tilstå. Han ble senere frikjent gjennom DNA-testing.¹¹⁴

Man kan spørre seg selv, hva det er som egentlig skjer i avhørsrommet som får tilsynelatende uskyldige mennesker til å begynne å tro at de har utført og som følge av dette tilstår alvorlige lovbrudd.¹¹⁵

¹¹⁰ Kassin, Meissner og Norwick (2005) s. 212

¹¹¹ Gudjonsson (2003) s. 196

¹¹² Ask, Granhag og Christianson (2008) s. 356

¹¹³ Tommie Karim Kalla Fakta, TV 4, 060215, sitert fra Ask, Granhag og Christianson (2008) s. 353

¹¹⁴ Utterstrøm (2006) og Olsson (2006)

¹¹⁵ Ask, Granhag og Christianson (2008) s. 353

4.4.1 Definisjon

En framtvingen internaliserende falsk tilståelse foreligger når den mistenkte – gjennom tretthet, press og selve situasjonen som suggererer en mengde muligheter (”suggestiveness”) i avhørsprosessen – faktisk begynner å tro at han kan ha begått den straffbare handlingen,¹¹⁶ selv om vedkommende ikke har noe faktisk minne av å ha begått den.¹¹⁷ Dette er den mest kompliserte formen for falske tilståelser.¹¹⁸ Det er en fare for at den mistenktes hukommelse påvirkes og endres, slik at hukommelsens opprinnelige innhold aldri kan hentes opp igjen.¹¹⁹

Gudjonsson og MacKeith hevder at denne typen falske tilståelser beror på en tilstand kalt ”memory distrust syndrome” (MDS), som innebærer at en person utvikler dyp mistro til sine egne minner og som resultat av dette blir spesielt tilbørlig til å stole på forslag og informasjon fra andre mennesker.¹²⁰ Gudjonsson skiller mellom to former for MDS: 1. den mistenkte har ingen tydelig minne om å ha begått lovbruddet, 2. den mistenkte har klar erindring om ikke å ha begått lovbruddet.¹²¹

4.4.2 Memory distrust syndrome – ingen tydelig minne om å ha begått lovbruddet

I den første varianten av MDS har ikke den mistenkte noe tydelig minne om det påståtte lovbruddet, selv om vedkommende skulle ha begått det. Dette kan skyldes hukommelses-tap, høyt inntak av alkohol¹²² eller andre rusmidler, eller det er lenge siden hendelsen inntraff.¹²³ Siden den uskyldig mistenkte ikke har noen klar erindring om hva hun gjorde da det påståtte lovbruddet ble begått, begynner hun å tro at hun må ha begått den kriminelle handlingen, slik sitatet fra Karim viser.

¹¹⁶ Kassin og Wrightsman (1985) s. 78

¹¹⁷ Gudjonsson (2003) s. 196

¹¹⁸ Ask, Granhag og Christianson (2008) s. 357

¹¹⁹ Kassin og Wrightsman (1985) s. 78

¹²⁰ Gudjonsson og MacKeith (1982) s. 265

¹²¹ Gudjonsson (2003) s. 196

¹²² Gudjonsson (2002) s. 196

¹²³ Ask, Granhag og Christianson (2008) s. 357

4.4.3 Memory distrust syndrome – klar erindring om ikke å ha begått lovbruddet

Den andre varianten av MDS oppstår når den mistenkte på begynnelsen av avhøret har en klar erindring om ikke å ha begått den kriminelle handlingen, men på grunn av subtil manipulasjon fra avhørsleder etter hvert begynner å mistro sine egne erindringer og minner.¹²⁴ Birgitte Tengs-saken viser hvordan en intelligent mann uten psykiske problemer ble psykologisk manipulert under avhøret til å tro at han faktisk hadde drept kusinen sin, selv om han hadde noen minner om drapet (se punkt 5.4).¹²⁵

Avhørsgjennomføringen er av avgjørende betydning for rettssikkerheten.¹²⁶ Når man bruker utenlandske kilder (herunder britiske og amerikanske), kan man bli forledet til å tenke at disse rettssystemene er annerledes og at det samme dermed ikke kunne skjedd i Norge. Men Rachlew dokumenterer i sin avhandling at enkelte drapsetterforskere i Norge har brukt press og manipulasjon for å få frem tilståelser.¹²⁷

Tommie Karim-saken er et nyere eksempel på at svensk politi forsøker å påvirke vitner i avhør. Politiet hadde sagt følgende til Karim: ”Hon står där i köket. Hun får et kraftig knivhugg rakt inn i hjärtat. Hon dör ganska fort. Måste vara du, fanns bara ni två i lägenheten. Ingen annan kan ha kommit inn i lägenheten.”¹²⁸

Når en mistenkt ikke har noen klar erindring av hva hun gjorde på tidspunktet det påståtte lovbruddet ble begått og det samtidig finnes et vitne som med sterk overbevisning hevder å ha sett lovbruddet bli begått, er det kanskje ikke så overraskende at den mistenkte tar vitnets forklaring som et tegn på at hun faktisk er skyldig.¹²⁹

¹²⁴ Gudjonsson (2003) s. 197

¹²⁵ Gudjonsson (2004) s. 287

¹²⁶ Rachlew (2003) s. 400

¹²⁷ Rachlew (1999) s. 48 og Gjerde (2002) s. 3

¹²⁸ Tommie Karim Kalla Fakta, TV 4, 060215, sitert fra Ask, Granhag og Christianson (2008) s. 352

¹²⁹ Ask, Granhag og Christianson (2008) s. 357

Det tar som oftest lengre tid før den uskyldige trekker tilbake en framtvungen internaliserende falsk tilståelse, enn en framtvungen kapitulerende falsk tilståelse.¹³⁰ Dette skyldes at vedkommende ikke der og da er kjent med at tilståelsen er falsk. Når det ytre presset har lagt seg og personen vender tilbake til en mer normal og mindre sårbar tilstand innser hun urimeligheten i det hun erkjente å ha gjort.

¹³⁰ Ask, Granhag og Christianson (2008) s. 357

5 Saker

5.1 Innledning

I det følgende vil jeg drøfte hvorfor Thomas Quick, Fritz Moen, fetteren til Birgitte Tengs og Sigurd Hollekim tilstod falskt, og hvorfor de ble trodd av politiet, påtalemyndigheten og (med unntak av Hollekim) domstolene. I noen tilfeller ble de også trodd av forsvarerne sine. Alle sakene er av typen betvilte falske tilståelser (se punkt 1.6). Oppgavens omfang tillot dessverre ikke drøftelse av Sigurd Rødseth-saken.

5.2 Thomas Quick-sakene

På 1990-tallet erkjente Thomas Quick å ha drept rundt tretti mennesker i Norge, Sverige, Danmark og Finland i perioden 1964 til 1993.¹³¹ Han ble senere dømt for åtte av drapene i seks rettssaker som ble endelig avgjort i retten mellom 1994 og 2001.¹³² I samtlige av de seks dommene veide hans tilståelser opp for mangelen på tekniske bevis.¹³³ I en TV-dokumentar fra 2008 trakk Quick imidlertid tilbake sine tilståelser og hevdet at han aldri hadde drept noen.¹³⁴ Siden har han begjært gjenåpning av alle sakene og blitt frikjent for fem drap grunnet manglende troverdighet og mangelen på tekniske bevis.¹³⁵

5.2.1 Drapene på Yenon Levi, Therese Johannessen, Trine Jensen, Gry Storvik og Johan Asplund

Quick-sakene er for mange til at jeg kan gi en forsvarlig drøftelse av alle. Jeg nøyer meg derfor med å ta utgangspunkt i de fem sakene han er frifunnet i.

¹³¹ Råstam (2012) s. 403-404

¹³² Hedemora tingsrätt B 348-95, Hedemora tingsrätt B 100-97, Falu tingsrätt B 1548-99 og Sundsvällt tingsrätt B 187-93

¹³³ Stridbeck (2011) s. 458

¹³⁴ Råstam (2012) s. 347

¹³⁵ Falu tingsrätt B 4435-09, Falu tingsrätt B 3585-10 og NTB (2012)b

Den israelske statsborgeren Yenon Levi ble funnet drept ved en skogsvei i Rörshyttan i Sverige den 11. juni 1988.¹³⁶ Syv år senere skal Quick ha ringt avhørsleder Seppo Penttinen og fortalt at ”han måtte psykisk mycket dåligt och att han önskade berätta vissa saker som han hade ångest över”.¹³⁷ Under avhørene ga han ulike versjoner av hvordan drapet skjedde: Drapsvåpenet vekslet mellom å være en stein, en jekk, en øks, et spyd, et trestykke.¹³⁸ Samtlige av disse var feil. Etter 14 avhør, et avhør på felt og to rekonstruksjoner hevdet Quick at drapsvåpenet var av ”vedstruktur”. Under rekonstruksjonen skal avhørsleder Penttinen ha holdt hendene sine på en meters avstand og spurt Quick: ”Ser du noe som lengdemessig ligner?”¹³⁹ Quick skal da ha plukket opp en kjepp som lå i nærheten og hadde samme lengde. Under rettssaken uttalte Penttinen at han fikk inntrykk av at Quick hele tiden var klar over at drapsvåpenet var en kjepp, men ikke hadde sagt det tidligere på grunn av angst.¹⁴⁰

Retten erkjente at det ikke forelå noen bevis som direkte bandt Quick til ugjerningen, men mente at hans tilståelse hadde høy bevisverdi og dermed var tilstrekkelig for å dømme ham. Den 28. mai 1997 ble Quick dømt for drapet på Levi og overlatt til videre psykiatrisk behandling. På dette tidspunktet var han dømt for fire mord og falt dermed under FBIs strenge definisjon på seriemorder.

Under etterforskningen av drapet på Levi, erkjente Quick å ha drept cirka femten mennesker, deriblant den 9 år gamle jenta Therese Johannessen som forsvant fra Fjell ved Drammen 3. juli 1988.¹⁴¹ I tillegg mente han å ha drept to asylsøkere som forsvant fra et mottak i 1989 (men som senere viste seg å være i live). Det påståtte Therese-drapet skilte seg fra de tidligere drapene ved at det ikke fulgte seriemorderens etablerte mønster; offeret var en jente, og det geografiske området for drapet var Norge. Quick hevdet først at Therese had-

¹³⁶ Hedemora tingsrätt B 348-95 s. 5-6

¹³⁷ Råstam (2012) s. 40

¹³⁸ Råstam (2012) s. 41

¹³⁹ Råstam (2012) s. 41

¹⁴⁰ Hedemora tingsrätt B 348-95 s. 10

¹⁴¹ Råstam (2012) s. 43

de blondt hår (hun hadde svart hår), og at hun var iført ”sweatpants” (hun hadde på seg jeansskjørt). Han hadde forskjellige forklaringer på hva slags sko hun hadde på seg. Videre varierte det påståtte drapsstedet mellom Monautsikten og Hærlans kirke, og Quick var uklar på om han drepte henne med en kniv eller om han kvalte henne.¹⁴² Han forklarte at liket lå i et tjern, men det ble aldri funnet noe annet enn en beinbit. I retten mente to profesorer at det var stor sannsynlighet for at beinbiten stammet fra en yngre person.¹⁴³ I 2010 viste det seg at beinbiten besto av tre, lim og syntetisk materiale.¹⁴⁴

Det var likevel ikke beinbiten, men detaljrikdommen i Quicks forklaringer som ble avgjørende for utfallet i dommen. Det ble lagt til grunn at Quicks kjennskap til Thereses eksem (som politiet skal ha fortalt ham om)¹⁴⁵ talte for at han var gjerningsmannen, siden ingen andre enn Thereses mor kjente til dette. Retten mente at ”Thomas Quicks erkännande utgör det enda beviset i målet som direkte talar för att Therese skulle ha utsatts för den gärning åklagaren beskrivit och för att Thomas Quick skulle vara gärningsmannen.”¹⁴⁶

Quick fortsatte å tilstå mord. Sommeren 1999 var han oppe i 25 stykker, deriblant drapet på Trine Jensen og Gry Storvik.¹⁴⁷ Den 11. oktober 1981 ble Trine Jensen funnet drept ved Svartskog i Oppegård kommune. Den 25. juni 1985 ble Gry Storvik funnet drept på en parkeringsplass ved Myrvoll i Oppegård kommune. Kriminalteknikerne hadde sikret spor av sæd i Gry Storvik, som Quick hevdet å ha hatt samleie med (til tross for sin homofile legning). I følge DNA-analyser tilhørte ikke sæden Quick.¹⁴⁸ Dette ble imidlertid ikke nevnt i dommen, muligens fordi opplysningene ikke ble forelagt retten. Quick sendte søknad om gjenopptagelse av saken, og den 24. september 2012 ble han frifunnet for begge drapene.

¹⁴² Hedemora tingsrätt B 100/97 s. 13

¹⁴³ Hedemora tingsrätt. B 100/97 s. 11 og 15

¹⁴⁴ NTB (2010)

¹⁴⁵ Råstam (2012) s. 297

¹⁴⁶ Hedemora tingsrätt B 100/97 s. 18

¹⁴⁷ Råstam (2012) s. 50

¹⁴⁸ Råstam (2012) s. 50

Johan Asplund forsvant på vei til skolen i Sundsvalls den 7. november 1980. Da Quick gikk hos terapeut i 1992 begynte minner om mordet på Johan å dukke opp. Det var det første drapet Quick tilsto. Også i denne saken ga Quick motstridende forklaringer om drapssted, tidspunktet for drapet, kjennetegn på offeret (fødselsmerket på ryggen, som Quick opprinnelig mente var operasjonsarr på magen). Innledningsvis konstaterte retten ”att det inte finns någon teknisk bevisning som binder Quick till Sundvall vid tiden för brottet och det finns heller ingen utredning som fastställer vad som hänt med Johan Asplund.”¹⁴⁹ Quick ble dømt for drapet 21. juni 2001 og frikjent 14. mars 2012.

5.2.2 Hvorfor tilsto Thomas Quick?

Quicks tilståelser er først og fremst av typen frivillige falske tilståelser (punkt 4.2), og henger sammen med hans ønske om å bli beryktet (punkt 4.2.2). Da Quick hadde ferdigsonet en dom for bankran i 1992, skal han ha sagt følgende til en ansatt, for å gjøre seg selv interessant: ”Tenk om jeg har begått en forbrytelse?” Da en lege spurte hva han mente med det, svarte han: ”Jeg har kanskje drept noen.” Han fikk enorm oppmerksomhet da han tilstod å ha drept Johan Asplund. Etter dette fortsatte han å tilstå.¹⁵⁰ Han fattet interesse for boken ”American Psycho” og filmen ”Nattsvermeren”, noe som kan ha gitt ham ideen om å tilstå flere drap og oppnå statusen seriemorder. Når han tilsto fikk han etter hvert også så mye bensodiazepin (medisin med narkotisk virkning) og andre legemidler som han ville ha.¹⁵¹

De sakkyndige spilte en viktig rolle i sakene. Hos terapeuten fikk Quick hjelp til å fremkalle såkalte fortrenge minner. Til slutt mente han å huske å ha begått 30 drap. I retten fortalte Quicks terapeuter at han drepte på grunn av traumatiske hendelser i barndommen. I terapi husket Quick at han som fireåring så foreldrene myrde og partere hans lillebror. Moren tok

¹⁴⁹ Sundsvalls tingsrätt B 187-93 s. 18

¹⁵⁰ Østli (2012) s. 26

¹⁵¹ Østli (2012) s. 26

kjøtt fra den parterte broren og stappet det i munnen hans.¹⁵² Quick fikk utrolig respons på slike historier fra terapeuten, men det finnes ingen journaler eller spor om at Quick skal ha hatt en yngre bror. Alt skal ifølge hans søsken ha vært oppspinn.

Detaljer fra drapssakene skal han ha fått ved å lese avisartikler og studere mikrofilmer som han hadde hatt tilgang til. Quick hevder at han også fikk opplysninger fra politiet. Hvis han svarte feil, endret han forklaring til den ble riktig. Retten fikk høre den endelige ”redigerte” versjonen av hans forklaring, som ble til etter flere runder med avhør.

5.2.3 Hvorfor ble Thomas Quick trodd?

Hverken blod, fingeravtrykk eller sæd fra åstedene knyttet Quick til drapene. Det var ingen vitner, og hans angivelige medhjelpere (i fem saker) ble aldri tiltalt og dømt eller innkalt som vitner i rettssakene mot ham.

Hvorfor trodde man likevel på ham igjen og igjen? ”Det forholdet at Quick har blitt trodd for sine forklaringer ved tidligere domfellelser har ført til at terskelen for tvil har sunket ved de senere domfellelser”, skriver Stridbeck.¹⁵³ Den første domfellelsen ser ut til å ha økt hans troverdighet og senket behovet for å undersøke hans forklaringer nærmere. Videre kan det også ha hatt betydning at det var samme avhørsleder (Seppo Penttinen) og aktor (Christen van der Kwast) i alle sakene. Politiet og påtalemyndigheten gikk dermed inn i saken farget av egen overbevisning om hans skyld fra tidligere saker. Psykiatrisk sakkyndige gikk langt i å underbygge Quicks tilståelser. I mangel av tekniske bevis i saken, lente retten seg på deres uttalelser. Dessuten har Quicks forsvarer i fem år, Claes Borgström, mottatt kritikk for å ikke ha kjempet for sin klients uskyld. Det virker som Borgström underbygget Quicks forklaringer på best mulig måte, uten å sjekke hans tilståelser opp mot de faktiske bevis i saken.

¹⁵² Østli (2012) s. 26

¹⁵³ Stridbeck (2011) s. 464

Påtalemyndigheten kan ha brutt objektivitetsprinsippet ved ikke å ha fremlagt bevisene som pekte i retning av at Quick var uskyldig. Det gjelder eksempelvis DNA-analysene om sæd-funnene i Gry Storvik-saken som utelukker Quick som gjerningsperson. Videre skal avhørene av Quicks søsken (som påpekte at han snakket usant om barndommen) ikke ha blitt fremlagt i retten. Det er også kritikkverdige at Quicks angivelige medhjelpere aldri ble innkalt som vitner i retten. Når det ikke foreligger tekniske bevis i åtte drapssaker, er det ikke lenger snakk om tilfældigheter, men en grunnleggende svikt i systemet.

Stridbeck konkluderer med at bevisgrunnlaget, slik det er presentert i dommene, er for svakt for domfellelse: ”Vi må huske på at tvilen også skal komme den til gode som frivillig har tilstått en straffbar handling.”¹⁵⁴

5.3 Fritz Moen-sakene

Fritz Yngve Moen ble i 1978 og 1981 idømt 21 års fengsel og 10 års sikring for å ha drept (og voldtatt) Torunn Finstad og for å ha drept (og forsøkt å voldta) Sigrid Heggheim i Trondheim på 1970-tallet.¹⁵⁵ Han ble frikjent for drapet på Sigrid i 2004 og drapet på Torunn etter sin død i 2006. Den 8. september 2006 oppnevnte Regjeringen et utvalg for å granske straffesakene mot Moen. I utvalgets rapport rettes det skarp kritikk mot politiet, påtalemyndigheten, domstolen og media¹⁵⁶.

5.3.1 Drapene på Sigrid Heggheim og Torunn Finstad

Sigrid ble funnet død på et jorde ved Lerkendal stadion i Trondheim 11. september 1976. Selv om flere personer ble mistenkt/siktet for drapet i løpet av den høsten, fikk ikke politiets etterforskning noe gjennombrudd. Fritz Moen ble moduskontrollert, men raskt sjekket

¹⁵⁴ Stridbeck (2011) s. 464

¹⁵⁵ Frostating lagmannsretts dom av 29. mai 1978 og Frostating lagmannsretts dom av 18. desember 1981

¹⁵⁶ NOU 2007:7 Fritz Moen og norsk strafferettspleie

ut av saken.¹⁵⁷ Den 6. oktober 1978 ble Torunn funnet drept på en elvebredd ved Stavnebrua i Trondheim. Dagen etter foretok politiet undersøkelser rettet mot Moen som mulig gjerningsperson.

Da Moen ble pågrepet 7. oktober 1977, tilsto han flere tilfeller av blotting i området rundt funnstedet og innrømmet å ha antastet en kvinne ved Stavnebrua. Han ble formelt siktet for disse forholdene, og i de påfølgende dagene ble det gjennomført intense og langvarige avhør. Den 9. oktober svarte Moen bekreftende på at han hadde drept Torunn. Men i senere avhør både erkjente og benektet han å ha drept henne.¹⁵⁸ Først under avhør 16. oktober ga han en detaljert tilståelse som på vesentlige punkter samsvarte med politiets tekniske funn. Men dagen etter nektet han igjen for å ha hatt noe med drapet å gjøre.

Under hovedforhandlingen i mai 1978 tilsto Moen drapet på Torunn to ganger, samtidig som han flere ganger også erklærte seg uskyldig. Det forelå ikke tekniske bevis som kunne knytte Moen til drapet. Tiltalen for drap og voldtekt var utelukkende basert på Moens tilståelse.¹⁵⁹ Moen ble dømt til 21 års fengsel for drapet på Torunn Finstad. Etter anke til Høyesterett ble fengselsstraffen redusert til 16 år.

På grunn av likheten med Torunn-drapet mistenkte politiet Moen for også å ha drept Sigrid. Høsten 1980 gjenopptok politiet etterforskningen mot Fritz Moen i Sigrid-saken. Han ble avhørt inngående og ga etter hvert detaljerte tilståelser om hvordan han drepte Sigrid og forsøkte å voldta henne. For hver dag som gikk ble Moens forklaringer mer forenlige med de tekniske funn. Overfor sine forsvarere og andre erklærte han seg imidlertid uskyldig.¹⁶⁰ Moen ble tiltalt for drap og voldtektsforsøk til tross for at funnene på åstedet talte for at det hadde skjedd en fullbyrdet voldtekt, og at voldtektsmannen ikke kunne være Moen. De sakkyndige mente at det var langt over 50 prosent sannsynlig at avgiver av sæden som ble

¹⁵⁷ NOU 2007:7 s. 15

¹⁵⁸ NOU 2007:7 s. 15

¹⁵⁹ NOU 2007:7 s. 16

¹⁶⁰ NOU 2007:7 s. 16

funnet i Sigrid hadde blodtype A utskiller. Moen hadde blodtype AB ikke-utskiller. I sin rettsbelæring sa dommeren at Sigrid kan ha hatt samleie med en kjæreste tidligere på dagen. Dette kunne forklare sædfunnet og rokket ikke ved Moens tilståelse.¹⁶¹ Den 18. desember 1981 ble Fritz Moen dømt til fengsel i fem år i tillegg til dommen i Torunn-saken. En anke til Høyesterett, grunnlagt med saksbehandlingsfeil, førte ikke frem.

5.3.2 Hvorfor tilsto Fritz Moen?

Moens tilståelser kan skyldes en kombinasjon av flere forhold: ønsket om oppmerksomhet, frykten for å bli satt i ny avhørssituasjon, ønsket om å tilfredsstille politiet, overbevisning om egen skyld, også videre. Tilståelsene kan ha vært frivillig falsk tilståelse (punkt 4.2), framtvungen kapitulerende falsk tilståelse (punkt 4.3) og/eller av typen framtvungen internaliserende falsk tilståelse (punkt 4.4).

I Torunn-saken var avhørene var svært lange, Moen ble utsatt for betydelig press fra politiet og hadde så begrenset sosial omgangskrets at han neppe hadde kontakt med andre enn politiet.¹⁶² I Sigrid-saken var det ofte vanskelig å få motivert ham til å bli med til avhør.¹⁶³ Moens tilståelser kan derfor ha vært et utslag av framtvungen kapitulerende falsk tilståelse. Ved en anledning slo en polititjenestemann fysisk i bordet, fordi Moen vaklet i forklaringen sin.¹⁶⁴ Moen kan ha oppfattet tilståelse som eneste måte å komme seg ut av avhørssituasjonen på. Han var døv, språklig isolert frem til 8-årsalderen og hadde store sosiale og kommunikasjonsmessige problemer.¹⁶⁵ Første gang han tilsto var det ikke tolk til stede under avhøret. Tilståelsen kan dermed ha vært et resultat av misforståelser mellom Moen og avhørsleder. Fra avhørsrapporten 9. oktober 1977 (dagen Moen tilsto) fremgår følgende: ”[Avhørsleder:] «Kan du høre hva jeg sier nå?» Siktete nikkete med hodet og sa «ja». Jeg sa da: «Det er så mye bedre for deg å fortelle sannheten, du vil føle en lettelse etterpå.» Sikte-

¹⁶¹ NOU 2007:7 s. 16-17

¹⁶² NOU 2007:7 s. 316

¹⁶³ NOU 2007:7 s. 318

¹⁶⁴ NOU 2007:7 s. 92

¹⁶⁵ NOU 2007:7 s. 317

de nikket på hodet, han var enig i dette. Jeg sa: «Jeg tror du drepte henne, det er vel mye bedre å fortelle det, hvis du har gjort det, vil du ikke fortelle meg hvordan?» Siktete nølte og jeg gjentok spørsmålet, helt sakte. Han nikket da på hodet og sa: «Jeg vil fortelle det i ettermiddag.» Jeg sa da: «Er du enig i at du drepte henne?» Han nikket på hodet og sa «Ja».¹⁶⁶

Videre kan egenskaper ved Moens personlighet tilsi at han var lett å overbevise. I psykiater Anne Regine Førelands tilleggserklæring i forbindelse med Sigrid-saken ble det konkludert med at når et menneske er så isolert som Moen, og har levd som en utstøtt hele livet, blir man et lett bytte for påvirkning fra andre: ”Man er lettere å lede, og man kan gå med på mye rart for å ”kjøpe” seg kontakt. Man er dessuten vant til at det alltid er andre som vet best hva som er riktig og sant, og som har rett til å bestemme over en... En slik person vil selvfølgelig føle seg forsvarsløs og hjelpeløs, spesielt i forhold til autoriteter. Egen identifikasjon er så svak, at de er lette å lede.”¹⁶⁷ Moen skal ha spurt psykiater Føreland: ”Politiet fortelle meg noe, statsadvokaten fortelle meg noe, Hestenes fortelle meg noe? Hva er riktig?”¹⁶⁸ Det gir grunn til å spørre om Moen justerte forklaringene sine i forhold til forventningene fra de ulike aktørene i saken.

På grunn av lange avhør og isolasjon kan Fritz Moen på et stadium ha blitt overbevist om at han hadde begått Torunn-drapet.¹⁶⁹ I så fall kan tilståelsen han ha vært et tilfelle framtvungen internaliserende falsk tilståelse. Moen betegnet Torunn-drapet som en drøm, hvilket kan ha bidratt til at han hadde en bestemt oppfatning av hvordan drapet ble begått og etter hvert begynte å tro at han var skyldig. Moen har hevdet at han ble fortalt av politiet hva han skulle si i avhør. Han skal blant annet ha sagt: ”Politiet maser. Politiet slår i bordet. Politiet lærer meg. Farlig å lyve”.¹⁷⁰

¹⁶⁶ NOU 2007:7 s. 69

¹⁶⁷ NOU 2007:7 s. 36

¹⁶⁸ NOU 2007:7 s. 36

¹⁶⁹ NOU 2007:7 s. 317

¹⁷⁰ NOU 2007:7 s. 141

Moens understimulering i oppveksten med påfølgende utstøting og tilpasningsproblemer kan ha ført til et stort behov for oppmerksomhet. Som nevnt i punkt 4.2.2 skal Moen ha skrevet en lapp om at han ønsket å være kry og berømt og at det var derfor han hadde fortalt at han hadde drept Torunn. Oppmerksomheten fra politiet og allmennheten kan ha vært en motiverende faktor. En polititjenestemann har i ettertid gitt uttrykk for at han fryktet at tilståelsen i Sigrid-saken kom som følge av et Moen hadde et ønske om å tilfredsstille ham.¹⁷¹

Moens språkforståelse er en annen grunn til at han avga falsk tilståelse.¹⁷² Det har vært reist tvil om hvorvidt han forsto begrepet ”sannhet”, ”tilståelse” og andre abstrakte begreper. I samtaler med de rettspsykiatriske sakkyndige sa han: ”Jeg er uskyldig i alt ... Hvorfor må jeg snakke sant. Det er umulig. Jeg er uskyldig i alt.” Noen av psykiaterne mente at Moen med begrepet ”sannhet” mente det hendelsesforløp som politiet la til grunn.¹⁷³ Det betyr imidlertid ikke at han misforstod alt som ble sagt til ham, da det ble benyttet personer med god kompetanse i døvespråket som tolket både under etterforskningen og under hovedforhandlingen.

5.3.3 Hvorfor ble Fritz Moen trodd?

Det er flere årsaker til at Moen ble uriktig domfelt to ganger: han avga falske tilståelser, politiet oppdaget ikke at tilståelsene var falske, politiet og påtalemyndigheten brøt objektivitetsprinsippet, det ble ikke oppnevnt forsvarer da avhørene i Sigrid-saken ble innledet oktober 1980, beviskravet lå for lavt da det ble tatt ut tiltale i Sigrid-saken, med mer. Moens tilståelser var hovedgrunnet for tiltale og senere domfellelse.¹⁷⁴

¹⁷¹ NOU 2007:7 s. 317

¹⁷² NOU 2007:7 s. 317

¹⁷³ NOU 2007:7 s. 141

¹⁷⁴ NOU 2007:7 s. 316

Moen var godt kjent i området der drapet skjedde og hadde tilgang til aviser før Torunn ble funnet. Han kan ha fått med seg detaljer fra åstedet på den måten. Mæland-utvalget mener politi, påtalemyndighet og domstol ikke var klar over at så mange av detaljene fra åstedet var omtalt i avisene.¹⁷⁵

Polititjenestemennene var overbevist om at Moen var skyldig i Torunn-drapet, hvilket kan ha ført til at de fikk tunnelsyn. I Sigrid-saken hadde Moen alibi for det sannsynlige drapstidspunktet og sæden og blodet som ble funnet på Sigrid stammet fra en person med annen blodtype enn Moens. Politiet ba imidlertid om en ny vurdering fra den sakkyndige, som konkluderte med at det ikke kunne utelukkes at den påviste blodtypen skyldtes bakterier, slik at gjerningspersonens blodtype var ukjent. I følge utvalget virket tilleggserklæringen villedende, slik at politiet og påtalemyndigheten tilla blodtypebeviset langt mindre vekt enn det objektivt sett var grunnlag for.¹⁷⁶

En av årsakene til at etterforskningen bar galt av sted skyldes brudd på objektivitetsprinsippet. I Torunn-saken unnlot politiet å opplyse påtalemyndigheten, forsvarer og retten om hvite tråder som ble funnet på åstedet og som kunne knyttes til hverken Torunn eller Moen. Dokumenter som pekte i retning av at Moen var uskyldig ble ikke gjort tilgjengelig for forsvareren. I følge politiets egenrapport ble Moen observert på Stavnebrua av en gutt. I avhørsrapport forteller samme gutt at Moen snakket trønderdialekt, men Moen hadde ikke noe klart talespråk og snakket ikke trønderdialekt. Det er kritikkverdig at egenrapporten ble dokumentført i saken, mens avhørsrapporten ble regnet som 0-dokument og dermed ikke ble gjort tilgjengelig for forsvareren.¹⁷⁷ Sigrids dagbok ble også plassert som 0-dokument, selv om den hadde en viss bevisverdi i forbindelse med spørsmålet om tidspunktet da Sigrid ble drept.

¹⁷⁵ NOU 2007:7 s. 318

¹⁷⁶ NOU 2007:7 s. 319

¹⁷⁷ NOU 2007:7 s. 319

Siden det var store likhetstrekk mellom drapssakene og det var sannsynlig at man stod overfor samme drapsmann, burde påtalemyndigheten under hovedforhandlingen i Torunn-saken ha fremlagt bevis som tilsa at Moen ikke hadde drept Sigrid. Viktige bevis som talte for at Moen var uskyldig ble unndratt lagrettens bevisbedømmelse. Både aktor og lagmann hadde plikt til å sørge for at saken ble opplyst så godt som mulig, og det var derfor objektivt i strid med loven at disse bevisene ikke ble gjort kjent for retten.¹⁷⁸

I Sigrid-saken ble ikke det strafferettslige beviskravet for skyld oppfylt under hovedforhandlingen, slik at aktor etter utvalgets syn objektivt sett skulle ha nedlagt frifinnelsespåstand. Etter at bevisførselen i hovedforhandlingen var over trakk både aktor og lagmannen inn som et alternativt faktum at sædavgiver kunne ha vært en av Sigrids tidligere kjærester. Utvalget konkluderer med at presentasjon av nytt faktum uten bevisførsel er en saksbehandlingsfeil.¹⁷⁹

5.4 Birgitte Tengs-saken

Den 27. november 1997 ble en 20 år gammel mann dømt til 14 års fengsel for å ha drept og seksuelt forgrepet seg på sin kusine, Birgitte Tengs.¹⁸⁰ Han ble også dømt til å betale 100 000 kroner til offerets foreldre i erstatning. Den 17. juni 1998 frikjente Gulating lagmannsrett fetteren for den kriminelle handlingen, men stadfestet herredsrettens dom om oppreisning til Birgittes foreldre, fordi det forelå sannsynlighetsovervekt for at fetteren hadde drept Birgitte.¹⁸¹ Bakgrunnen for denne avgjørelsen (strafferettslig frikjent, men sivilrettslig dømt) er at beviskravene i straffesaker og sivilsaker er forskjellige. Fetteren anket kjennelsen fra Gulating lagmannsrett om oppreisning, men med tre mot to stemmer opprettholdt Høyesterett den 24. september 1999 lagmannsrettens dom.¹⁸² I dom av 11. februar 2003 fant Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) at uskyldspresum-

¹⁷⁸ NOU 2007:7 s. 320

¹⁷⁹ NOU 2007:7 s. 320

¹⁸⁰ TKARM-1997-539

¹⁸¹ LG-1998-260-2

¹⁸² Rt-1999-1363

sjonen jf. EMK art. 6 nr. 2 var krenket, fordi lagmannsretten hadde uttrykt alt for stor grad sikkerhet om hans skyld, og han ble tilkjent erstatning.¹⁸³ Saken er fortsatt en uløst draps-sak.

5.4.1 Drapet på Birgitte Tengs

Den 17 år gamle jenta Birgitte Tengs ble funnet myrdet på en eiendom i nærheten av en offentlig vei på Karmøy den 6. mai 1995. Hun var blitt påført dødelige hodeskader og skal ha blitt kvelt. Det ble ikke funnet rester av sæd, men det ble lagt til grunn at seksuell omgang hadde funnet sted. På grunn av manglende gjennombrudd i saken, var politiet i ferd med å innstille etterforskningen i 1996/1997. Men flere personer hadde fortsatt ikke blitt sjekket ut av saken på tilfredsstillende vis, blant dem Birgittes 17 år gamle fetter. En jente som skal ha sett fetteren sykle hjem natten drapet ble begått, mente hun så ham noe senere enn han selv hadde forklart, hvilket indikerte at han ville hatt tid til å begå drapet.

Han ble arrestert 8. februar 1997 og to dager senere ble han varetektsfengslet for fire uker. Han ble isolert fra all kontakt utover samtaler med advokat og en psykiatrisk sykepleier. Han ble avhørt i 180 timer fra 10. februar til 19. mars 1997 som regel uten sin forsvarer til stede.¹⁸⁴ Han etablerte dermed god kontakt med politietterforskerne, og ignorerte rådet fra forsvarsadvokaten om å ikke avgi forklaring. Avhørene dreide seg om å få siktede til å huske hva han hadde foretatt seg mellom klokken 00.05 og 02.00. Det ble ikke foretatt noen formelle nedtegnelser fra avhørene, med unntak av avhørene 25. februar, 1. mars og 19. mars, når han vedgikk at han var ansvarlig for drapet, men ikke kunne huske å ha vært involvert i det. Politiet var imidlertid overbevist om at fetteren hadde fortrenget minnet og brukte mange timer sammen med siktede for å hjelpe ham med å bringe frem de fortrenge minnene.

¹⁸³ Case of Y v. Norway

¹⁸⁴ Gudjonsson (2004) s. 290

”Jeg drepte B.T.” stod det på en lapp som siktede ga sin advokat 21. februar 1997. Da advokaten spurte ham om han husket å ha drept henne, svarte han: ”Nei, jeg husker ikke, men det må ha vært meg, for alle sier det.” Advokaten tok lappen fra ham og sa at han ikke skulle tilstå noe han ikke kunne huske, men han gjentok likevel tilståelsen overfor politiet. På grunn av mangel på detaljer var ikke politiet fornøyd med siktedes tilståelse og fortsatte avhørene av ham. Siktede ble bedt av politiet om å lage et filmmanus om hva han trodde kunne ha hendt. Med politiets hjelp gjorde fetteren dette, men han hevdet stadig at det kun var en teori, at han fortsatt ikke kunne erindre å ha vært involvert i drapet.

Den 18. april 1997 sa siktede til sin forsvarer at han ville ha bevis på at han hadde drept kusinen sin, fordi han var bekymret over at han ikke kunne huske noe av drapet. Han var livredd for å bli sendt tilbake til isolat, og ba derfor advokaten sin om å ikke fortelle politiet at han ikke husket å ha begått drapet. I politiavhør fra 12. august trakk siktede formelt sin tilståelse tilbake, og 6. september tok han på eget initiativ løgndetektortest, der resultatet ble klassifisert som sannferdig når det gjaldt hans benektelse av å ha begått drapet. Resultatet fra testen skal ha vært viktig for å overbevise siktede om at han var uskyldig.

Under rettssaken i Karmsund herredsrett benektet tiltalte enhver befatning med drapet, men ble dømt likevel. Gudjonsson mener fetteren er fullstendig uskyldig i drapet på sin kusine.¹⁸⁵ Det eneste beviset mot ham var den påberopte tilståelsen som ble plantet i ham av etterforskeren som avhørte ham.

5.4.2 Hvorfor tilsto fetteren til Birgitte Tengs?

Kjernen i tilståelsen faller inn under kategorien framtvungen internaliserende falsk tilståelse (punkt 5.4), men kan til en viss grad også forklares gjennom modellen framtvungen kapitulerende falsk tilståelse (punkt 5.3). Han tilsto på bakgrunn av en kombinasjon av følgende faktorer: fullstendig tillitt til etterforskeren som foretok avhørene, hans beslutning

¹⁸⁵ Gudjonsson (2004) s. 311

om å samarbeide med politiet, teoretisk nysgjerrighet angående hukommelse, sosial isolasjon, økende forvirring, somatiske symptomer og frykt for etterforskningslederen.¹⁸⁶

Etter eget utsagn følte han seg isolert og presset til å tilstå.¹⁸⁷ Videre mener han at politiet hjernevasket ham og forledet ham til å tilstå drapet. Da han uttrykte bekymring over å ikke ha følelser av anger, mareritt eller søvnproblemer for angivelig å ha drept kusinen, skal politiet blant annet ha fortalt ham at slike reaksjoner var vanlige blant folk som hadde begått drap.¹⁸⁸ Etter de lange avhørene utviklet han en tro om at han hadde begått drapet.¹⁸⁹ Detaljkunnskap om saken skal han ha fått av politiet under avhørene.¹⁹⁰ Da han skrev filmmanuset skal avhøreren ha diskutert scenarioene i detalj og hjulpet siktede med å foreta endringer slik at manuset samsvarte med bevisene.

Hans unge alder og det faktum at han tidligere aldri hadde vært domfelt, kan gi en forklaring på hvorfor det var så lett for ham å bli overbevist om at han hadde begått forbrytelsen. Det virker som han hadde en overdreven og naiv tro på at politiet var på lag med ham. Før arrestasjonen skal han ha spurt advokaten sin: ”Straffer de uskyldige mennesker?” Advokatens ”Nei” beroliget ham og kan ha gitt ham en falsk sikkerhetsfølelse, herunder at han følte seg trygg og fri til å åpne seg fullstendig for etterforskeren som han på den tiden både likte godt, stolte på og betraktet som sin venn.¹⁹¹

Da han var 16 år ble han siktet til politiet for å ha befølt brystene til en jente som han hadde trent sammen med. Han ble ikke siktet for dette, men ble usedvanlig sensitiv når det gjaldt denne hendelsen. Det samme gjaldt en blottingshendelse i 1995. Han følte seg stigmatisert og trodde folk snakket om ham bak hans rygg. Denne sårbarheten kan ha vært en grunn til

¹⁸⁶ Gudjonsson (2004) s. 299-301

¹⁸⁷ Gudjonsson (2004) s. 292

¹⁸⁸ Gudjonsson (2004) s. 292

¹⁸⁹ Gudjonsson (2004) s. 310

¹⁹⁰ Gudjonsson (2004) s. 298

¹⁹¹ Gudjonsson (2004) s. 298 og 303

at han utviklet et nært forhold til politiet, som virket interesserte i å lytte, og han syntes det hadde terapeutisk virkning å snakke med dem om de ubehagelige hendelsene.¹⁹²

Under ankesaken ble Gudjonsson sammen med en britisk sosialpsykolog (Barrie Irving) utnevnt som sakkyndig av Gulating lagsmannsrett og fikk i oppgave å redegjøre for hvorvidt en falsk forklaring eller en virkelig fortrenkning hadde funnet sted. Fetteren til Birgitte ble dermed underlagt psykologiske tester. Til tross for at testresultatene viste et generelt fravær av overdreven mottakelighet for suggesjon, hadde svarene hans på 20 spesifikke spørsmål en tendens til å være meget vage, og han virket nølende og endret ofte sine svar.¹⁹³ Ifølge Gudjonsson tilsier dette at han manglet tiltro til egen hukommelse og fant det vanskelig å skjelne mellom det han virkelig husket og feilaktig materiale.

5.4.3 Hvorfor ble fetteren til Birgitte Tengs trodd?

Politiet var overbevist om fetterens skyld og avhørene baserte seg derfor utelukkende på å få en bekreftelse på denne antakelsen.¹⁹⁴ En av politietterforskerne skrev følgende i notisboken 24. februar 1997: ”Snakket med F [siktete]... i lunsjen. Jeg har frist til mandag med å få en tilståelse”, altså en uke senere. Hvis politietterforskeren hadde hatt utdanning i politiavhørsteknikker eller noe form for psykologisk bakgrunn, ville kanskje fremgangsmåten vært annerledes. Det virker som målet var å få den siktede til å tilstå så fort som mulig. Det var aldri spørsmål om siktede faktisk var gjerningspersonen. På bakgrunn av dette kan man fastlå at politiet brøt prinsippet om objektivitet. Når det reises tvil om tilståelsens pålitelighet i England, er det påtalemyndigheten som må føre bevis for at den aktuelle tilståelsen ble opptatt på en pålitelig og uklanderlig måte.¹⁹⁵ Dette gjelder selv om retten ikke betviler tilståelsens riktighet. Retten må se bort fra tilståelsen hvis påtalemyndigheten ikke klarer å

¹⁹² Gudjonsson (2004) s. 295 og 299

¹⁹³ Gudjonsson (2004) s. 296

¹⁹⁴ Gudjonsson (2004) s. 301

¹⁹⁵ Rachlew (2003) s. 7

bevise at avhørene ble gjennomført uten ulovlig press eller manipulasjon. Dette burde muligens også være lovfestet i norsk rett.

Karmsund herredsrett reiste spørsmål om politiets avhørsmetode fullt ut tilfredsstilte de hensyn som ligger bak straffeprosessloven § 92, herunder avhørenes lengde, ingen tilgang til TV/radio/skolebøker, tiltaltes alder, den strenge isolasjonen, hans sterke ønske om å møte familien, hjemmeleksene fra politiet. Men herredsretten kom til at forholdene ikke har ”en slik karakter at de må anses som ulovlige og at man dermed må se bort fra avhørene”.¹⁹⁶ Videre mente retten at fetterens tilståelse var i overensstemmelse med de faktiske funn på åstedet, det vil si omstendigheter som ikke hadde vært allment kjent. Mens fetteren på sin side mente at han fikk disse opplysningene av politiet. Retten så bort fra forklaringen fra fetterens foreldre om at tiltalte var hjemme så tidlig som 00.05 drapsnatten, fordi det ble antatt ”at forklaringene kan skyldes feilerindring som følge av at man allerede hadde gått til sengs, og som følge av den situasjon som senere oppsto”.¹⁹⁷

De sakkyndiges konklusjoner kan ha reist tvil om avhørene foregikk på en forsvarlig måte (se punkt 7.4.2), og dermed ført til frikjennelse i lagmannsretten.

5.5 Hollekim-saken

”Med hodet i hendene og med gråtkvalt stemme sa han: Det er jeg som drepte den 44 år gamle friserdamen Astrid Årdal.”¹⁹⁸ Den 9. oktober 1963 tilsto anleggsarbeideren, forpakteren og forsikringsagenten Sigurd Hollekim å ha drept kvinnen som hadde leid hybel på gården hans, og som forsvant fra sitt hjem ved Fana i Bergen den 18. januar 1958. Tre dager senere ble Sigurd Hollekims kone (i mediene omtalt som fru Hollekim) pågrepet, og siktet for psykisk medvirkning til drap.¹⁹⁹ Under rettssaken fastholdt Hollekim tilståelsen,

¹⁹⁶ TKARM-1997-539 s. 11

¹⁹⁷ TKARM-1997-539 s. 8

¹⁹⁸ VGs Bergenskontor (1963) s. 23

¹⁹⁹ Askeland (1963)b s. 23

mens hans (på det tidspunkt) fraskilte ektefelle endret forklaring og hevdet at hun ikke kjente noe til drapet.²⁰⁰ Hollekims forsvarer, Alf Nordhus var imidlertid ikke overbevist om sin klients skyld og krevde frifinnelse i saken. Den 14. mai 1965 ble både Hollekim og ekskona frikjent i Gulating lagmannsrett.²⁰¹ Da Hollekim ble intervjuet etter frifinnelsesdommen, fastholdt han tilståelsen.²⁰² Fru Hollekim fikk 25 000 kroner i erstatning for varetekstfengslingen. Sigurd Hollekim krevde ingenting.

5.5.1 Astrid Årdals forsvinning

Astrid Årdal leide hybel på gården til familien Hollekim. Noen dager etter at hun forsvant meldte ekteparet henne savnet og fru Hollekim opplyste politiet om at Årdal hadde båret 33 000 kroner på seg.²⁰³ Siden politiet ikke hadde noen grunn til å tro at det forelå en forbrytelse, ble etterforskningen innstilt.²⁰⁴ Men da slektningene til Årdal oppdaget lånetransaksjoner mellom den avdøde og fru Hollekim ble ekteparet Hollekim (som hadde skilt seg etter Årdals forsvinning) avhørt på nytt.²⁰⁵

Den 9. oktober 1963 ga Sigurd Hollekim en detaljert forklaring på hvordan han slo Årdal bevisstløs med et sleggeskaft, kvalte henne med en kabel og et døgn senere brente liket på et bål og spredte asken utover åkeren.²⁰⁶ Drapsmotivet han anga var pengemangel. Han forklarte at både familien og han hadde lånt penger av Årdal. Da hun begynte å bli utålmodig etter å få pengene tilbake, så han ingen annen utvei enn å ta livet av henne. Det viste seg at Årdal bare hadde 375 kroner på seg da hun forsvant, og ikke 33 000, slik ekteparet Hollekim hadde påstått i første avhør etter forsvinningen.²⁰⁷ I senere avhør endret han forklaring om hvordan han hadde kvittet seg med liket. Han fortalte denne gangen at han par-

²⁰⁰ Askeland (1970) s. 1 og 9

²⁰¹ Gulating lagmannsretts dom av 14. mai 1965

²⁰² Nordhus (1967) s. 193

²⁰³ VGs Bergenskontor (1963) s. 23 og Askeland (1965)a s. 5

²⁰⁴ Nordhus (1967) s. 180

²⁰⁵ Nordhus (1967) s. 181

²⁰⁶ Nordhus (1967) s. 181

²⁰⁷ VGs Bergenskontor (1963) s. 23

terte liket, la det i en sekk og kjørte det med slede til Flesland flyplass hvor det pågikk anleggsarbeid. Han kastet sekken med liket i en fylling, slik at det nå lå under asfaltdekket.²⁰⁸ Til tross for gravearbeid fant man aldri noe lik under asfaltdekket på flyplassen.

Under et avhør skal Hollekim ha sagt at han og ekskona i fellesskap planla drapet på Årdal, men at han utførte det alene.²⁰⁹ Ekskona mente han løy: Hun fikk vite om drapet først etter at det hadde skjedd. Hennes forklaringer endret seg atskillig fra gang til gang. Ifølge politidokumentene var det umulig å avgjøre hva som var riktig og hva som var galt.²¹⁰ Hun ble senere varetektsfengslet og siktet for psykisk medvirkning til drap.

5.5.2 Hvorfor tilstod Sigurd Hollekim?

Sigurd Hollekims tilståelse bærer preg av å være en frivillig falsk tilståelse (punkt 4.2).

Nordhus lot seg ikke overbevise om at Hollekim hadde drept Årdal: ”det var noe som ikke stemte.”²¹¹ Nordhus mente sinnssykdom eller et anfall av akutt og temporær sinnsformørkelse ikke kunne ha utløst drapet. Forklaringen på tilståelsen lå på det psykologiske plan: ”Hollekims oppdragelse, hans egentlig dypt religiøse innstilling, den rollen han hadde levet seg inn i og som var blitt naturlig for ham, hans tålmodighet, hans soningsiver, alt pekte i retning av at han påtok seg skyld” (jf. punkt 4.2.3).²¹² Videre var Nordhus av den oppfatning at tilståelsen kunne skyldes en patologisk holdning, herunder at Hollekim hadde levd seg inn i en Jesus-rolle og led av sykkelig skyldkompleks.²¹³ Nordhus anmodet om en dybdepsykologisk undersøkelse, som konkluderte med at Hollekim ikke var sinnssyk.²¹⁴ Det

²⁰⁸ Askeland (1963)a s. 26

²⁰⁹ Askeland (1963)b s. 23

²¹⁰ Nordhus (1967) s. 189 og Askeland (1964)b s. 23

²¹¹ Nordhus (1967) s. 186

²¹² Nordhus (1967) s. 186

²¹³ Askeland (1964)a s. 23

²¹⁴ Nordhus (1964) s. 187

hadde Nordhus aldri vært i tvil om, han ønsket imidlertid ”en faglig sett fullt forsvarlig psykologisk bedømmelse”, som han følte han ikke fikk.²¹⁵

Hvorfor tilstod Hollekim, hvis han ikke var skyldig? Stridbeck skriver, slik også Nordhus var inne på, at en teoretisk mulighet kan være at Hollekim tok skylden for en annen.²¹⁶ Hvem er i så fall denne ”annen” han påtok seg skylden for?

Sigurd Hollekim var en religiøs mann. Han hadde tre jobber for å få endene til å møtes. Det ble ikke sagt et vondt ord om ham under etterforskningen eller under hovedforhandlingen. Selv om kona hadde sidesprang og sløste penger, dysset han dette ned når han forklarte seg og ville ikke si noe vondt om henne.²¹⁷ Han uttrykte at han var veldig glad i henne, mens hun opplyste at ekteskapet var et fornuftsekteskap og at hun egentlig ikke var glad i ham. Da paret skilte seg ville barna bo hos faren, også yngstemann som Hollekim ikke var biologisk far til. Hollekim var alltid opptatt av barnas og konas trivsel. Under rettssaken og i ettertid har det florert rykter om at han påtok seg skylden for sin ekskone. Hvis Hollekim led av sykkelig skyldkompleks, kan det tenkes at han påtok seg skylden fordi han anså seg selv som den egentlig skyldige: hadde han klart å tilfredsstille konas økonomiske behov, ville hun ikke tatt opp lån hos Årdal og til slutt prøvd å kvitte seg med henne.

5.5.3 Hvorfor ble Sigurd Hollekim trodd?

I Nordhus’ bok ”Jeg tar saken” fremkommer det at politietterforskerne hadde gitt uttrykk for sin dype medfølelse med Sigurd Hollekim og sagt at de ville unne ham det beste forsvar i saken.²¹⁸ Det gir grunn til å spørre: Var de ikke overbevist om hans skyld? Hvis så var tilfelle, hvorfor ble det tatt ut tiltale i saken? Hvorfor ble ikke tiltalen frafalt på grunn av bevisets stilling?

²¹⁵ Nordhus (1964) s. 187

²¹⁶ Stridbeck (2012) s. 1

²¹⁷ Askeland (1965)a s. 5

²¹⁸ Nordhus (1976) s. 185

I motsetning til de andre sakene jeg har gjennomgått, ble ikke Hollekim dømt. Spørsmålet her blir derfor: Hvorfor ble han ikke trodd?

Hollekim hevdet at han pakket liket i en sekk og kjørte det med slede til Flesland flyplass, men det ble ikke funnet blodspor i snøen og ingen observerte ham på den lange strekningen. Det ble heller aldri funnet noe lik. Detaljene rundt tilståelsen hans kan dermed ha virket lite troverdige.

Statsadvokaten skal ha brukt $\frac{3}{4}$ av tiden på å eksaminere Hollekim om hans eks-kones rolle i drapet. Det kan ha etterlatt inntrykk av at hun var den egentlige skyldige, selv om Hollekim fastholdt at hans ekskone ikke hadde hatt noe med drapet å gjøre. Inntrykket kan ha blitt forsterket når også ekskona hevdet at Hollekim påtok seg skylden for å dekke for en annen. Hun lanserte imidlertid følgende teori: Mannen påtok seg skyld og dro henne inn i saken fordi han ønsket henne bak lås og slå, slik at det ble umulig for henne å gi seg i kast med andre mannfolk. Hollekim hadde nemlig ikke klart å tilgi henne for at hun som følge av et utroskap for 14 år siden ble gravid og fødte en sønn.²¹⁹ Teorien om at Hollekim dekket for en annen hadde også hans forsvarer lenge arbeidet ut fra, men da med en annen bakgrunn og med brodd mot ekskona.

Det ble avgitt motstridende vitneprov i retten.²²⁰ Blant annet tilsa vitneforklaringen fra en kjøpmann at Hollekim ikke kunne stå bak drapet.²²¹ Videre ble det tegnet et bilde av fru Hollekim som slem og egosentrisk og Hollekim som oppofrende og dumsnill.²²² De psykiatriske sakkyndige mente fru Hollekim måtte karakteriseres som en holdningsløs, karakter svak psykopat med hysterisk legning, som led av mangelfullt utviklede og varig svekkede sjelsevner. De mente hun hadde voldsom makt over andre mennesker, særlig sin mann. Om

²¹⁹ Askeland (1965)b s. 1 og 5

²²⁰ Askeland (1965)c s. 5

²²¹ VGs Bergenskontor (1965)b s. 7

²²² Askeland (1965)d s. 9

Sigurd Hollekim ble det sagt at han under observasjon i fengselssykehuset i Oslo i to og en halv måned virket som ”den mest normale av oss alle”, og om Hollekims forhold til barna, ble det sagt at ”det var som det nydeligste blomsterbed”.²²³ Forsvareren til Hollekim, Alf Nordhus ville vite om det ikke var bortimot unormalt å være så prektig som de fremstilte ham som. Dette ble imøtegått med at om så var tilfelle, ville det ikke være sinnssykt i lovens forstand. De sakkyndiges (og øvrige vitners) forklaring sådde også tvil om tilståelsens troverdighet.

²²³ Askeland, (1965)d s. 9

6 Hvordan kan en falsk tilståelse avsløres?

6.1 Detaljkunnskap

Gudjonsson og MacKeith skiller mellom påviste falske tilståelser, tilbaketrunkne tilståelser og omstridte tilståelser.²²⁴ Når en uskyldig person først har gitt en troverdig falsk tilståelse til politiet, er det ofte vanskelig, om ikke umulig, for vedkommende å bevise sin uskyld.²²⁵ Dette gjelder først og fremst i saker hvor tilståelsen inneholder relevant detaljkunnskap, for eksempel kunnskap som bare burde være kjent av de som har kjennskap til drapet og åstedet. I Quick-dommene var det nettopp detaljrikdommen i tilståelsene som førte til domfellelse av Thomas Quick (punkt 5.2). Gudjonsson mener slik detaljkunnskap blant uskyldige oppstår som følge av kontaminasjon, herunder at man får kommunisert detaljene av politiet eller gjennom media, eller alternativt den egentlige skyldige. Quick hevder at han lærte seg detaljene i saken ved å lese avisartikler og studere mikrofilmer. Det er viktig å huske på at han aldri hadde restriksjoner med hensyn til aviser, brev og besøk. Han fikk også permisjoner fra oppholdet på psykiatrisk sykehus. I tillegg skal han ha fått informasjon av avhørslederene, som for eksempel det faktum at Therese Johannessen hadde eksem på armene (punkt 5.2). Sigurd Hollekim kan ha fått opplysninger om drapet fra den egentlige gjerningspersonen (punkt 5.5).

6.2 "The post-admission narrative"

Ifølge Leo og Ofshe kan mistenkte "post-admission narrative" være et viktig bevis i saken, forutsatt at det ikke foreligger kontaminasjon/påvirkning.²²⁶ Det avgjørende spørsmålet er: Hvor godt overensstemmer siktedes tilståelse med bevisene i saken?²²⁷ Tre spørsmål kan hjelpe politiet å bestemme tilståelsens pålitelighet:

²²⁴ Gudjonsson og MacKeith (1988), sitert fra Gudjonsson (2003) s. 178

²²⁵ Gudjonsson (2003) s. 179

²²⁶ Leo og Ofshe (1998) s. 438-440

²²⁷ Ofshe og Leo (1997)a s. 991-992

1. Leder forklaringen til at man oppdager nye bevis i saken som hittil har vært ukjente for politiet (for eksempel hvor drapsvåpenet ligger)?
2. Inneholder forklaringen identifisering av høyst uvanlige elementer ved den kriminelle handlingen, som hittil ikke er gjort offentlig (for eksempel usannsynlig drapsmetode)?
3. Inneholder forklaringen en nøyaktig beskrivelse av dagligdagse detaljer fra åstedet som ikke er lett å gjette seg frem til, og som ikke har blitt rapportert offentlig (for eksempel hva offeret hadde på seg)?

Dersom man svarer nei på et eller flere av de tre spørsmålene, taler det for at tilståelsen ikke er pålitelig.²²⁸ Hvis man skulle lagt Thomas Quicks første forklaring i politiavhør til grunn, hadde tilståelsen neppe vært pålitelig etter de nevnte kriterier. Det faktum at han endret forklaring så ofte sannsynliggjorde at han kan ha fått informasjon utenfra (media, politiet, åstedsbefaring, mv.). Fritz Moen var kjent på stedet der drapene ble begått. Det samme var Hollekim (drapet ble angivelig begått i hans egen låve). Birgitte Tengs fetter hevdet å ha fått detaljkunnskap fra politiet under avhørene.

Lyd- eller videoopptak kan bidra til å forhindre at påvirkning/kontaminasjon forekommer under avhør, selv om heller ikke slike opptak kan garantere fullstendig beskyttelse mot kontaminasjon.²²⁹

6.3 Syv avsløringsmåter

Gudjonsson mener en falsk tilståelse kan oppdages på syv måter:²³⁰

1. Man oppdager at det aldri ble begått en kriminell handling, herunder at et påstått drapsoffer dukker opp i live. Dette gjaldt for eksempel de to afrikanske asylsøkerne som forsvant fra mottak, og som Quick påsto å ha drept.

²²⁸ Gudjonsson (2003) s. 179

²²⁹ Gudjonsson (2003) s. 180

²³⁰ Gudjonsson (2003) s. 180-182

2. Nye rettsmedisinsk bevis, herunder forbedret DNA-testing. På sitt dødsleie erkjente en 67 år gammel mann å ha drept Torunn Finstad og Sigrid Heggheim. Politiet sikret seg prøver av blod og DNA fra mannen, og skulle sjekke det opp mot det biologiske materialet i Torunn- og Sigrid-saken. Det lot seg imidlertid ikke gjøre, fordi det biologiske materialet fra drapssakene var destruert.²³¹
3. Nytt troverdig bevis om alibi.
4. Nyoppdaget medisinsk bevis, som ville ha gjort det umulig for siktede å ha begått den kriminelle handlingen. Det kan også foreligge bevis som tilsier at siktede ikke kunne ha begått den kriminelle handlingen, fordi han var i varetekt eller fengsel på det tidspunktet. Thomas Quick skal ha vært på Säter sykehus da en av hans påståtte drap skal ha skjedd.
5. Noen andre tilstår og blir dømt for den kriminelle handlingen.
6. Psykologiske og psykiatriske bevis som reiser alvorlig tvil om tilståelsens sannferdighet.
7. En forsiktig analyse av ”the post-admission statement”, som avslører slående mangler og feil ved tilståelsen, den er ikke overbevisende og lite sannsynlig.

6.4 Tilbaketrekking

En siktet som har tilstått kan senere trekke tilbake tilståelsen. Tidspunktet for tilbaketrekking varierer.²³² Noen gjør det med en gang presset avtar. Andre bruker uker, måneder eller år på å gjøre det. Atter andre trekker aldri tilståelsen sin tilbake. En av grunnene til dette kan være at de beskytter den egentlige gjerningspersonen. Sigurd Hollekim fastholdt tilståelsen også etter at han ble frikjent for drap. Det kan være flere grunner til det. Han kan ha følt at det ikke var noe vits i å trekke den tilbake siden han en gang hadde tilstått. Han var jo frikjent uansett. Han kan ha hatt en ønske om å straffe seg selv for den kriminelle handlingen, selv om han ikke hadde begått den.

²³¹ NOU 2007:7 s. 303 og 423

²³² Gudjonsson (2003) s. 182

Andre årsaker til at folk ikke trekker tilbake en tilståelse kan være at de tror de har begått den kriminelle handlingen, selv om de ikke har noe erindring om å ha gjort det. Det kan være bakgrunnen for at det tok litt tid før fetteren til Birgitte Tengs trakk tilbake tilståelsen sin. Det virket nærmest som han til slutt behøvde å bli overbevist om at det ikke var han som var drapsmannen. En annen årsak kan være at tilståelsen oppfyller psykologiske behov, som at man oppnår notoritet og status blant jevnaldrende eller i miljøer man ønsker å være en del av.

Folk flest har imidlertid liten tiltro til at den som tilbaketrekker en tilståelse kan være uskyldig. Det har sin årsak i at de fleste av oss ikke forstår hvorfor en som er uskyldig i utgangspunktet tilsto. De får det ikke til å stemme. Men i realiteten tilbaketrekker både skyldige og uskyldige sine tilståelser. Derfor er det viktig at fagpersoner får opplæring rundt dette.

7 Hvordan kan uriktige domfellelser unngås?

7.1 Innledning

I følge Mæland-utvalget kan uriktige domfellelser unngås ved at politi og påtalemyndighet etterlever objektivitetsprinsippet, de sakkyndige opptrer objektivt og tilstrekkelig grundig og beviskravet *in dubio pro reo* følges av både påtalemyndighet og domstol.²³³ Utvalget kommer med en rekke anbefalinger til tiltak og regelendringer som kan hindre uriktige domfellelser i fremtiden.²³⁴ Justisdepartementet sendte noen av anbefalingene i NOU 2007:7 på høring²³⁵, og foreslo deretter enkelte lovendringer i straffeprosessloven og foreslo også at enkelte av anbefalingene skulle følges opp i påtaleinstruksen.²³⁶ Straffeprosessloven § 100 annet ledd ble foreslått endret slik at det uttrykkelig fremgår at en særlig grunn til å oppnevne forsvarer kan være at siktede har nedsatt funksjonsevne eller er i en annen fysisk eller psykisk tilstand som tilsier at det foreligger et særskilt behov for forsvarer. Det ble foreslått en ny § 142 a i straffeprosessloven om at rettsoppnevnte sakkyndige skal ha skriftlig mandat, og at det samme som hovedregel skal gjelde for sakkyndige oppnevnt av påtalemyndigheten, jf. forslag til nytt fjerde punktum i straffeprosessloven § 148. Videre ble det foreslått et nytt tredje punktum i straffeprosessloven § 304 første ledd om at aktor skal frafalle tiltalen eller nedlegge påstand om frifinnelse hvis det fremstår som klart at det ikke er tilstrekkelig bevis for domfellelse. Dette fremgår også av Riksadvokatens rundskriv.²³⁷ Lovendringene trådte i kraft i 2010.²³⁸

For at en uskyldig person skal bli dømt på bakgrunn av en falsk tilståelse, må det i følge Leo og Drizin skje svikt i alle ledd i straffeprosessen: politi, påtalemyndighet og domstol (se punkt 3.3). For øvrig spiller også sakkyndige, forsvarere, vitner mv. en viktig rolle i domfellelsen. I det følgende vil jeg drøfte tiltak under etterforsknings-, påtale- og dom-

²³³ NOU 2007:7 s. 321

²³⁴ NOU 2007:7 s. 316-327

²³⁵ Høringsbrev (2008)

²³⁶ Prop. 141 L (2009-2010) kap. 7 og s. 8

²³⁷ Riksadvokatens rundskriv 2/2012 s. 3 siste avsnitt

²³⁸ Lov om endringer i straffeprosessloven mv. av 10. desember 2010 nr 76

stolsstadiet som kan bidra til å sikre uskyldige menneskers rettssikkerhet, enten de er mistenkte, siktede, tiltalte eller allerede blitt domfelt for en kriminell handling de ikke har begått.

På grunn av oppgavens omfang lar det seg ikke gjøre å drøfte alle tiltak mot uriktige domfellelser, derfor har jeg valgt å fokusere på politiets og påtalemyndighetens objektivitetsplikt, fare for politiets tunnelsyn og bekreftelsesfeller, avhørsmetoder, forsvarerens rolle, sakkyndiges vurderinger, dommerens ansvar for at saken blir fullstendig opplyst, lyd- og videoopptak og bruken av tolk.

7.2 Etterforsknings- og påtalestadiet

7.2.1 Objektivitetsprinsippet

Enhver som blir siktet for en straffbar handling, skal antas uskyldig inntil skyld er bevist etter loven, jf. EMK art. 6 nr. 2. Politiets etterforskning skal søke å klarlegge både det som taler mot den mistenkte og det som taler til fordel for henne, jf. straffeprosessloven § 226 tredje ledd. Det er politi og påtalemyndighet som i hovedsak samler inn alle bevisene. Svikter politiet med å fremskaffe og informere om alle relevante bevis i saken, er det dermed fare for at overordnet påtalemyndighet, forsvarer og til slutt domstolen ikke får et riktig bilde av bevissituasjonen.²³⁹ Av straffeprosessloven § 262 første ledd fremgår at påtalemyndigheten skal sende retten en bevisoppgave over de bevis som ønskes ført, sammen med tiltalebeslutningen. Bevisoppgaven skal inneholde alle relevante bevis, også de som taler til gunst for tiltalte. Som påpekt tidligere holder det ikke at påtalemyndigheten er overbevist om siktedes skyld: påtalemyndigheten må også være av den oppfatning at straffeskylden kan bevises i retten.²⁴⁰ Objektivitetsprinsippet gjelder på alle trinn i straffesakskjeden.²⁴¹

²³⁹ NOU 2007:7 s. 322

²⁴⁰ Riksadvokatens rundskriv 2/2012 s. 3 siste avsnitt

²⁴¹ Hov (2010) s. 579

7.2.2 Tunnelsyn

Den vanligste årsaken til forekomsten av falske tilståelser er politibetjenters overbevisning om at vedkommende mistenkt er skyldig.²⁴² De får tunnelsyn og faller i noen bekreftelsesfeller (feilklassifisering, tvang og kontaminasjon).²⁴³ Denne overbevisningen fører til at polititjenestemenn og -kvinner:²⁴⁴

1. Utsetter mistenkte for press under avhør
2. Utsetter vitner for press for å få dem til å forklare seg slik politiet selv ønsker
3. Undertrykker eller overser bevis som taler for den tiltaltes uskyld
4. Får dokumenter som taler for tiltaltes uskyld til å forsvinne.

Sakene som er nevnt i denne oppgaven inneholder eksempler på at politiet har brutt objektivitetsprinsippet. Fetteren til Birgitte Tengs opplevde å bli presset under avhør. Flere av vitnene i Fritz Moen saken fortalte om betydelig press fra politiets side.²⁴⁵ I Thomas Quicksakene ble ikke viktige bevis som talte for hans uskyld (DNA-bevis fra sæd som ble funnet ved Gry Storvik, avhørene av Quicks søsken, pluss manglende bevissthet rundt hans forhold til narkotika) fremlagt for domstolene. I Moen-sakene ble for øvrig viktige dokumenter arkivert som såkalte 0-dokumenter. I både Torunn-saken og Sigrid-saken var informasjonen fra politiet til påtalemyndighet ufullstendig. Oversiktsrapporten inneholdt for eksempel ingenting om at tilståelsen avvek fra de tekniske funn.²⁴⁶

Med tanke på eventuell gjenopptakelse av en straffesak, bør biologisk bevismateriale oppbevares etter at det foreligger rettskraftig dom.²⁴⁷ DNA er viktig bevis i straffesaker og kan

²⁴² Gudjonsson (2003) s. 193

²⁴³ Leo og Drizin (2012) s. 13-19 og Rachlew (2009) s. 21-33

²⁴⁴ Kennedy (1986) s. 6-8, sitert fra Gudjonsson (2003) s. 193 og NOU 2007:7 s. 321

²⁴⁵ NOU 2007:7 s. 321

²⁴⁶ NOU 2007:7 s. 322

²⁴⁷ NOU 2007:7

bidra til å motvirke uriktige siktelsler og domfellelser.²⁴⁸ Moen-saken viser imidlertid at DNA-bevis alene ikke alltid motvirker uriktige domfellelser, jf. lagmannens uttalelse om at sæden i Sigrid kunne ha vært fra enn tidligere kjæreste og dermed ikke bekreftet Moens uskyld. Samme argumentasjon ble brukt av politiet i Quick-saken for å ”bortforklare” at sæden i Gry Storvik ikke matchet Quick.

7.2.3 Politiavhør

Avhør av mistenkte og vitner er en viktig metode for å skaffe informasjon i en straffesak.²⁴⁹ Den mistenkte har imidlertid ingen forklaringsplikt, og må gjøres kjent med sin rettighet før avhøret starter, jf. straffeprosessloven § 232 annet ledd (punkt 2.2.1). Politiets avhørsmetode spiller en avgjørende rolle for den enkeltes rettssikkerhet.²⁵⁰ Tidligere var norske politiavhør preget av individuelle teknikker hvor enkelte etterforskere brukte manipulasjon for å påvirke siktede til å tilstå.²⁵¹ De individuelle teknikkene var basert på samme grunnsyn som amerikansk avhørsmetodikk, hvor alle ”lovlige” midler settes inn for å overtale eller motivere mistenkte til å tilstå. Flere av avhørstaktikkene i Tengs-saken tilsvarte amerikanske avhørsmetoder. De siste ti årene har politiet arbeidet med å endre etablerte holdninger og utarbeide nye avhørsmetoder. Sammen med politibetjent Ivar Fahsing utviklet Rachlew politiets avhørsprogram KREATIV i 2001,²⁵² som bygger på den britiske PEA-CE-modellen hvor samtaleprinsipper som redelighet, toleranse, integritet og aktiv lytting står sentralt.²⁵³

Dersom politiets adgang til å bruke maktmidler ikke blir tilstrekkelig kontrollert, kan maktbruken utgjøre en trussel mot den enkeltes rettssikkerhet.²⁵⁴ Av straffeprosessloven § 92 andre ledd fremgår det at løfter, uriktige opplysninger, trusler eller tvang ikke må brukes.

²⁴⁸ Prop. 141 L (2009-2010) s. 71

²⁴⁹ Rachlew (2004) s. 420

²⁵⁰ Rachlew (2004) s. 400

²⁵¹ Rachlew (2004) s. 400

²⁵² Prop. 141 L (2009-2010) s. 65

²⁵³ Rachlew (2004) s. 405

²⁵⁴ Prop. 141 L (2009-2010) s. 67

Fetteren til Birgitte Tengs innrømmet å ha vært redd for en av etterforskerne i saken.²⁵⁵ Det ville han forhåpentligvis ikke ha gjort om etterforskerne opptrådte rolig og hensynsfullt, jf. påtaleinstruksen § 8-2 tredje ledd. Videre brukte etterforskerne psykologiske strategier for å oppnå en tilståelse fra fetteren. Etterforskerne isolerte ham fra familie og venner, overdrev bevisene mot ham, skapte et ”vennskapelig” forhold til siktede, og fortalte ham vesentlige detaljer angående åstedet.²⁵⁶ Quick fikk også oppgitt en rekke detaljer fra åstedet. Det skjedde ved at avhørsleder Penttinen spurte: Husker du at du har nevnt det?²⁵⁷ Quick startet med å si at han ikke husket det, men underveis endret han oppfatning og begynte å svare ja. Denne utspørringsteknikken (ja/nei-spørsmål og spørsmål med to svaralternativer) er neppe i overensstemmelse med påtaleinstruksens § 8-2 tredje ledd om at spørsmål ikke må stilles slik at noe som ikke er innrømmet forutsettes som erkjent av mistenkte.

”Jeg ble lovet å få møte mamma og pappa og kjæresten min. Så tilståelsen ble en slags løsning”, fortalte fetteren til Birgitte Tengs i Karmsund herredsrett.²⁵⁸ Når han tilsto, ble han ikke lenger holdt på isolat.²⁵⁹ Av påtaleinstruksen § 8-2 fjerde ledd fremgår det at det ikke må forespeiles mistenkte at siktelsens omfang kan påregnes redusert dersom hun tilstår eller gir andre viktige opplysninger. Videre skal hun etter omstendighetene gjøres kjent med at en eventuell tilståelse ikke uten videre vil medføre løslatelse. Som nevnt i punkt 4.3 er det en del mennesker som ikke takler avhørssituasjonen, og tenker på de kortsiktige følgene av å tilstå (slipper isolat, blir løslatt) fremfor de langsiktige (rettssak, fengselsstraff).

Quick hevder at den rettspsykiatriske klinikken dopet ham ned og gjorde ham til narkoman. Den intense psykoterapien og frie tilgangen til narkotika bidro til at han tilsto drøyt 30 drap.²⁶⁰ Når det blir foretatt avhør av en mistenkt som antas å være påvirket av rusmidler, skal det gis opplysning om dette i avhørsrapporten, se påtaleinstruksen § 8-2 femte ledd.

²⁵⁵ Gudjonsson (2004) s. 301

²⁵⁶ Gudjonsson (2004) s. 306

²⁵⁷ Råstam (2012) s. 298

²⁵⁸ Selvik og Hunstad Jr (1997) s. 31

²⁵⁹ Gudjonsson (2004) s. 299

²⁶⁰ Råstam (2012) s. 347

Videre må avhørene ikke ta sikte på å trette ut siktede, jf. påtaleinstruksen § 8-2 sjette ledd. Hun skal gis anledning til å få sedvanlige måltider og nødvendig hvile. Et av avhørene med Moen varte i minst 15 timer.²⁶¹ Mæland-utvalget mener grensene for hvilket press som er tillatt i en avhørssituasjon ikke er tilstrekkelig klarlagt, og foreslår en klargjøring av de lovfaste grensene.²⁶² I høringsrunden foreslår Advokatforeningen innføring av en maksimumsgrense for antall tillatte avhørstimer per døgn, men departementet ser ikke nødvendigheten av en slik lovendring, fordi ”praksis i politiet i betydelig grad er endret, slik at så lange avhør ikke gjennomføres i dag”.²⁶³

Oppgavens omfang tillater ikke nærmere drøftelse av de detaljerte bestemmelsene om politiavhør. Jeg nøyer meg derfor med å minne om at jo ”mer avsky en sak vekker, desto sterkere blir, og oppleves, presset for oppklaring”²⁶⁴ hos politiet, og dermed øker sannsynligheten for at avhøreren gis stilltiende aksept til å gjøre det som er nødvendig for å skaffe en tilståelse fra den person politiet mistenker, men mangler bevis mot.²⁶⁵ I juli 2012 nedsatte Riksadvokaten en arbeidsgruppe som skal vurdere avhørsmetodikken i politiet, og om nødvendig fremme tiltak som kan styrke kvaliteten og effektiviteten i avhørssammenheng.²⁶⁶

7.2.4 Bruk av lyd- og videoopptak

Bruk av lyd- og videoopptak kan bidra til å sikre etterprøvbarheten omkring politiavhør. Dette kan gi høyere kvalitet på avhørene, gjøre det mulig å kontrollere nøyaktig hva som ble sagt, og redusere bruken av utilbørlig press og påvirkning fra politiets side.²⁶⁷ Straffeprosessloven § 230 siste ledd gir hjemmel for at forklaringer kan ”opptas stenografisk eller ved mekaniske midler”. Av påtaleinstruksen § 8-16 første ledd fremgår det at lydopptak

²⁶¹ NOU 2007:7 s. 106

²⁶² NOU 2007:7 s. 323

²⁶³ Prop. 141 L s. 78

²⁶⁴ Rachlew (2004) s. 403

²⁶⁵ Rachlew (2004) s. 403

²⁶⁶ Riksadvokaten (2012)

²⁶⁷ Prop. 141 L s. 72-73

ved politiavhør av mistenkt eller vitne kan foretas ”når det finnes hensiktsmessig”. Moen-saken belyser viktigheten av at også vitneavhør tas opp på bånd.²⁶⁸

Videoopptak har imidlertid mer bevismessig styrke enn lydopptak, fordi mye av kommunikasjonen i en avhørssituasjon skjer nonverbalt.²⁶⁹ Videoopptak er dessuten særlig viktig ved avhør av personer med funksjonsnedsettelse.²⁷⁰ Lydbåndopptak ville ikke vært tilstrekkelig for å sikre notoritet omkring avhørene i Moen-saken. Siden han hadde hørselsproblemer ville videoopptak vært nødvendig. Lydopptaksprosjekt i politiet avdekket alvorlige problemer ved innhenting av opplysninger fra personer som har behov for tolk.²⁷¹

Alle parter i en straffesak bør ha tilgang til opptakene. Særlig viktig er dette i situasjoner der den mistenktes tilståelse ikke stemmer overens med bevisene i saken, og der tilståelser trekkes tilbake i senere avhør eller under hovedforhandling. Riksadvokaten har gitt pålegg om økt bruk av opptak av politiforklaringer fra siktede, fornærmede og sentrale vitner.²⁷² Dette gjelder spesielt når det brukes tolk, når særlig sårbare personer avhøres og i visse, alvorlige sakstyper. Videre fremgår det av retningslinjene at opptakene inngår som en del av straffesaksdokumentene.

The European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) etterlyser oppdatert informasjon fra norske myndigheter om praktiseringen av lyd- og videoopptak av avhør.²⁷³ I komiteens sluttrapport fra 2011 uttrykkes også at det er viktig at fangers personvern blir ivaretatt når de går på toalettet i fengselsceller under konstant overvåking. Det etterlyses også informasjon om sikkerhetsfunk-

²⁶⁸ NOU 2007:7 s. 323

²⁶⁹ NOU 2007:7 s. 323

²⁷⁰ Prop. 141 L. s. 73

²⁷¹ Lydopptaksprosjektet (1998-2003) s. 4

²⁷² Lyd- og bildeopptak av politiforklaringer, Ra 04-497 KHK/jaa 013, 16.10.09, sitert etter NOU 2011:13 s. 184

²⁷³ CPT rapport (2011) s. 12

sjonene for videoopptak, herunder at tidsangivelsen på videoopptakene ikke kan manipuleres.

7.2.5 Bruk av tolk²⁷⁴

EMK art 5. andre ledd bestemmer at enhver som blir pågrepet straks skal bli underrettet på ”et språk han forstår”, om grunnene til pågripelsen og om eventuell siktelse mot henne. Vedkommende har også krav på tolk under etterforskning, herunder politiavhør og hovedforhandling, jf. EMK art. 6 tredje ledd bokstav a og bokstav e sammenholdt med Den europeiske menneskerettighetsdomstolens (EMD) uttalelse i *Kamasinski v. Østerrike* om at “The right [...] to the free assistance of an interpreter applies not only to oral statements made at the trial hearing but also to documentary material and the pre-trial proceedings”.²⁷⁵ Bestemmelsen rekker videre enn ren tolkning. Siktete har også rett til å få oversatt alle saksdokumenter som er nødvendige for å forstå saken og for å forsvare seg selv.²⁷⁶ Påtaleinstruksen § 2-8 regulerer i hvilken utstrekning oversettelse og tolkning skal skje når siktede ikke kan norsk. Bestemmelsen er i tråd med EMK. Domstolloven²⁷⁷ § 135 gjelder bruk av tolk i retten.

Det er helt vesentlig at mistenkte, tiltalte og vitner forstår og blir forstått under alle ledd i straffesakskjeden. Dersom det oppstår misforståelser på grunn av språklige eller andre hindre for alminnelig kommunikasjon, kan det få store konsekvenser.²⁷⁸ Bruk av kvalifisert tolk er dermed viktig for ivaretagelse av rettssikkerheten til den enkelte. I Integrerings- og mangfolddirektoratets rapport om bruk av tolk fremgår det at det er flere i straffesakskjeden som ikke bruker tolk selv om det er behov for det.²⁷⁹ Undersøkelsen avdekket at det er få som har rutiner for å undersøke tolkens kvalifikasjoner, og flere i straffesakskjeden har

²⁷⁴ Dette har også relevans på domsstadiet.

²⁷⁵ *Kamasinski v. Østerrike* (1989) punkt 74

²⁷⁶ *Kamasinski v. Østerrike* (1989) punkt 74

²⁷⁷ Lov om domstolene av 13. august 1915 nr 05

²⁷⁸ Prop. 141 L (2009-2010) s. 69-70

²⁷⁹ IMDi-rapport 6/2009 s. 4

behov for opplæring i dette. Tolkingen må være av høy kvalitet for at den skal den ønskede virkning. Hvis tolken sliter med å oversette, kan det føre til misforståelser, og hensikten med tolkens tilstedeværelse vil snarere forverre situasjonen enn å klargjøre. I rapporten ”Rett til tolk – tolking og oversettelse i norsk straffeprosess” foreslår arbeidsgruppen en rekke lovforslag for å kvalitetssikre bruken av tolk i straffesaker.²⁸⁰ Disse ble sendt på høring i 2007, men er fortsatt under behandling hos Justisdepartementet.²⁸¹

7.3 Forsvarerens rolle

Hvorvidt man blir trodd av sin forsvarer eller ikke har betydning for saken. ”I dette tilfelle er det begått justismord,” sa høyesterettsadvokat Olav Hestenes da lagmannsretten svarte ”ja” på skyldspørsmålet i Sigrid-saken.²⁸² Han ble klubbet ned av lagmann Karl Solberg: ”Jeg vil ha meg frabedt den slags.”²⁸³ Forsvareren spiller en avgjørende rolle i å få klienten sin frikjent når hun har avgitt en falsk tilståelse. I Quick-saken hevdet kritiske røster at forsvarer Claes Borgström ikke ivaretok sin klients interesser, blant annet ved at han forsøkte å stanse den offentlige debatten om Quicks uskyld, og stilte seg ikke kritisk til tilståelsene.²⁸⁴ Om Birgitte Tengs-saken skriver Gudjonsson at fetterens juridiske rådgiver ikke klar- te å gi ham den støtte han trengte mens avhørene pågikk.²⁸⁵ Forsvareren skal ha vært i hemmelig forståelse med politiet om å få en tilståelse fra klienten sin. Forsvareren ble anta- kelig overbevist av politiet om fetterens skyld og ble ikke gitt informasjon som talte for siktedes uskyld.²⁸⁶ På den annen side stilte forsvareren et viktig spørsmål når klienten hev- det å ha drept Birgitte Tengs: ”Husker du å ha gjort det?” Videre anbefalte han fetteren om ikke å tilstå noe han ikke husket. I Hollekim-saken spilte forsvareren avgjørende rolle. Det må det ha vært en utfordring for Nordhus å prosedere for frifinnelse, siden hans klient holdt fast ved tilståelsen sin til siste slutt.

²⁸⁰ Arbeidsgruppe nedsatt av Justisdepartementet avga rapporten 14. mars 2005 s. 7-17 og 183-207

²⁸¹ Høringsbrev (2007)

²⁸² Sandberg (2007) s. 144

²⁸³ Sandberg (2007) s. 144

²⁸⁴ Råstam (2012) s. 46-47

²⁸⁵ Gudjonsson (2004) s. 307

²⁸⁶ Gudjonsson (2004) s. 307

7.4 Domstolsstadiet

7.4.1 Saken blir fullstendig opplyst

Av straffeprosessloven § 294 fremgår der at retten skal sørge for at saken blir fullstendig opplyst. I dette ligger at retten kan beslutte å innhente nye bevis og utsette forhandlingen. Hvor langt går rettens ansvar? Mæland-utvalget skriver at hvis et bevistema i saken står mer eller mindre uten bevis, ville det være foranledning til å gripe inn.²⁸⁷ Dette var situasjonen da det under hovedforhandlingen i Sigrid-saken ble trukket inn en teori om at sæden som ble funnet i Sigrid kunne stamme fra en annen enn Moen som en alternativ forklaring. Dette var et bevistema som ikke var etterforsket, og dommeren kunne dermed ha grepet inn. Utvalget mener også at tempoet under hovedforhandlingen var for høyt.²⁸⁸ Utvalget mener dommerens ansvar for å gripe inn stiller seg annerledes når det foreligger bevis som understøtter påtalemyndighetens teori, men hvor bevisene ikke gir et dekkende bilde. Denne situasjonen oppsto hvor bevis ikke var innsamlet (i strid med utredningsplikten), og hvor bevis som ikke talte for påtalemyndighetens teori, ble unnlatt fremlagt (i strid med objektivitetsprinsippet).²⁸⁹

7.4.2 Sakkyndig vurdering²⁹⁰

I mange straffesaker har sakkyndige ofte en avgjørende og fremtredende rolle.²⁹¹ I Birgitte Tengs-saken mente aktoratets sakkyndige vitne, psykiater Ulf Åsgård, at det var mye som tydet på at fatteren hadde begått drapet og senere fortrent det. Hans vurderinger ble lagt til grunn da fatteren ble dømt til 14 års fengsel i Karmsund herredsrett. Gulating lagmannsrett oppnevnte Åsgård og Gudjonsson som sakkyndige under ankesaken. I forbindelse med

²⁸⁷ NOU 2007:7 s. 155

²⁸⁸ NOU 2007:7 s. 156

²⁸⁹ NOU 2007:7 s. 156

²⁹⁰ Mye av dette er også aktuelt under etterforskningsstadiet.

²⁹¹ Prop. 141 L (2009-2010) s. 68

ankesaken ble Åsgårds erklæring kritisert av Den rettsmedisinske kommisjon, som mente det var kritikkverdig at Åsgård hadde foretatt en psykologisk analyse av fetteren uten å ha undersøkt ham.²⁹² Videre hadde Åsgård ikke funnet noen grunn til å kritisere politiets avhørsmetoder i rapporten sin. Han hadde brukt sitt kjennskap til avhørslederen som grunnlag for vurderingen av om avhørene hadde skjedd på en akseptabel måte. I lagmannsretten fastholdt Åsgård sin tidligere konklusjon om at fetterens tilståelse var sann og ikke bygget på fantasi. Gudjonsson på sin side mente at fetteren ble manipulert av etterforskene til å tilstå. Det kan være grunn til å reise spørsmål om det er ønskelig at retten oppnevner sakkyndig som tidligere har vært benyttet av politiet under etterforskningen. Åsgård ble brukt av politiet tidlig i etterforskningen, og hjalp med å lage en såkalt gjerningsmannsprofil, som ble lagt til grunn ved arrestasjonen av fetteren.

En sakkyndig som er engasjert av politiet, blir normalt ikke ansett inhabil til senere å bli rettsoppnevnt sakkyndig.²⁹³ Mærland-utvalget mener dette kan skape for tett binding mellom politi/påtalemyndighet og sakkyndige. Utvalget viser til at det tidligere har vært foreslått at den som har bistått politiet i en sak, ansees som inhabil til å opptre som rettens sakkyndige i samme sak. Utvalget foreslår en annen løsning: at politiet, i stedet for å ta direkte kontakt med den medisinske sakkyndige, melder sitt behov til en uavhengig instans med kompetanse til å vurdere hvem som er kvalifisert til å utføre oppdraget. Dette fremgår nå av påtaleinstruksen § 12-1 andre ledd.

Vitnepsykolog Astrid Holgersson kritiserte hukommelseseksperten Sven Åke Christiansons doble rolle i Quick-saken. På den ene siden hadde Christianson partsoppdrag på aktoratets vegne, samtidig som tingretten påla ham å uttale seg som domstolens sakkyndig om verdien av sine egne etterforskningsresultater.²⁹⁴ Hun kritiserte ham også for å ha spredt sin subjektive oppfatning om skyldspørsmålet stikk i strid med prinsippene for psykologers medvirkning i straffesaker.

²⁹² Bøhm-Pedersen (1998) s. 4

²⁹³ NOU 2007:7 s. 325

²⁹⁴ Råstam (2012) s. 48

Etter at Moen hadde tilstått drapet på Torunn, innhentet politiet tilleggserklæring fra prosekutor Lie. Rapporten ble trolig utarbeidet etter en telefonsamtale med politiet, og uten at det var gitt noe skriftlig mandat. Dette svekket påliteligheten omkring kommunikasjonen mellom prosekutor Lie og politiet.²⁹⁵ Rapportens innhold var egnet til å villedes, og hadde en form som kan ha fått stor betydning både for Torunn- og Sigrid-saken. Utvalget foreslo derfor at det må fastsettes skriftlig mandat til sakkyndige.²⁹⁶ Dette følger nå av straffeprosessloven § 142, jf. § 148.

Det kan også være hensiktsmessig av sakkyndige å ta lyd- eller videoopptak av samtaler med siktede. Hvis det senere reises spørsmål omkring måten sakkyndigerklæringen ble til på, vil man ha noe håndfast å støtte seg til. Det kan også heve kvaliteten på vurderingene.

7.4.3 Lyd- og videoopptak

Av rettssikkerhetsgrunner bør forklaringer avgitt under hovedforhandlinger tas opp med lyd- eller videoopptak.²⁹⁷ Slike opptak vil være viktige ved eventuell gjenåpning av en straffesak og vil også medføre at misforståelser på grunn av språk- eller kulturforskjeller kan avdekkes. Straffeprosessloven § 23 åpner for at retten kan ta opp hovedforhandlinger, men det er sjelden at det blir gjort.

²⁹⁵ NOU 2007:7 s. 325

²⁹⁶ NOU 2007:7 s. 325

²⁹⁷ Prop. 141 L (2009-2010) s. 74

8 Sammenfatning

”Ingen straff uten skyld” er et grunnleggende rettferdsprinsipp i vårt samfunn.²⁹⁸ Primært innebærer det skyldansvar, bebreidelse og tilregnelighet. Men det betyr også at ingen skal være ansvarlig for andres straffbare handlinger. Prinsippet skal dermed gjelde for de som tilstår falskt, men i praksis skjer ikke dette alltid. Selv om jeg viser til fire norske eksempler med falske tilståelser, er det ikke gjort noen forskning på området i Norge.

Andenæs skriver at en tilståelse alene ikke skal være tilstrekkelig for domfellelse.²⁹⁹ ”Det avgjørende er om tilståelsen, sammenholdt med det som ellers foreligger i saken, er i stand til å overbevise domstolen om siktedes skyld”.³⁰⁰ Likevel ble Thomas Quick, Fritz Moen og fetteren til Birgitte Tengs holdt strafferettslig ansvarlige, selv om det ikke forelå tekniske bevis som kunne knytte dem til åstedet. Tvilen kom dem ikke til gode.

For at en falsk tilståelse skal føre til uriktig domfellelse, må det skje systemsvikt på flere nivåer: etterforsknings-, påtale- og domsstadiet.³⁰¹ Det er verdt å spørre seg om dette gjelder andre saker også: tillegges tvilen nok vekt i saker uten tilståelse? Sigurd Hollekimsaken er imidlertid et eksempel på at domstolen ikke sviktet. I kapittel 6 og 7 skriver jeg om forslag til mottiltak mot falske tilståelser. Likevel må den overordnede konklusjonen være at dette er et område hvor det er behov for mer nasjonal forskning. I så måte er arbeidet til den tverrfaglige rettspsykologiske forskningsgruppen ved Psykologisk institutt ved Universitetet i Oslo et skritt i riktig retning. Deres arbeid har i første rekke dreid seg om vitnepsykologiske spørsmål, som er en begrenset men viktig del av rettspsykologi. Det er imidlertid behov for forskning også på andre områder innenfor rettspsykologi. På den annen side holder det ikke med forskning, hvis ikke det praktiske arbeidet integreres i undervisning og kurs.

²⁹⁸ Andenæs (2004) s. 76-76

²⁹⁹ Andenæs (2009) s. 170

³⁰⁰ Andenæs (2009) s. 170

³⁰¹ Leo og Drizin (2012) s. 21

Med økt rettspsykologisk kunnskap blant etterforskere, påtaleansvarlige, forsvarere, dommere og sakkyndige vil vi komme nærmere målet: ”Ingen straff uten skyld”.

9 Litteraturliste

9.1 Bøker, rapporter mm.

Ask, Karl, Granhag, Pär Anders og Christianson, Sven Å. Falska minnen och falska erkännanden. I: (Granhag, Pär Anders og Christianson, Sven Å.) *Handbok i rättspsykologi*. Stockholm, 2008, s. 343-360.

Andenæs, Johs. *Alminnelig strafferett*. 5. utgave ved Matningsdal, Magnus og Fredrik Rieber-Mohn, Georg. Universitetsforlaget, 2004.

Andenæs, Johs. *Norsk straffeprosess*. 4. utgave ved Myhrer, Tor-Geir. Universitetsforlaget, 2009.

Domstoladministrasjonen. *Domstolene i Norge – Årsmelding 2011*.

<http://aarsmelding.domstol.no/data/2011/aarsmelding.pdf> [Sisert 25. oktober 2012]

Domstoladministrasjonen. *Årsstatistikk 2011*.

<http://aarsmelding.domstol.no/data/2011/Samletstatistikk.pdf> [Sisert 25. oktober 2012]

Granhag, Pär Anders og Christianson, Sven Å. Rättspsykologi – en introduction. I: (Granhag, Pär Anders og Christianson, Sven Å.) *Handbok i rättspsykologi*. Stockholm, 2008, s. 15-34.

Gudjonsson, Gisli H. *The Psychology of Interrogations and Confessions - A Handbook (Wiley Series in the Psychology of Crime, Policing and Law)*. West Sussex, England, 2003.

Gudjonsson, Gisli H og MacKeith, James A. C. False Confessions. Psychological Effects of Interrogation. I: (Trankell, Arne) *Reconstructing the Past – The Role of Psychologists in Criminal Trials*. Stockholm, 1982, s. 253-269.

Hov, Jo *Innføring i straffeprosess I-II*. Oslo, 2009.

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet. *Imdi-rapport 6/2009 – Bruk av tolk i straffesakskjeden*. <http://www.imdi.no/Documents/IMDi-rapport6-2009tolknnett.pdf> [Sisert 9. september 2012]

Kassin, Saul M. og Wrightsman, Lawrence S. Confession Evidence. I: (Kassin, Saul M. og Wrightsman, Lawrence S.) *The Psychology of Evidence and Trial Procedure*. Sage Publications, Inc., 1985, s. 67-94

Kennedy, Ludovic (1986). Foreword. I: (Fellowes, Noel) *Killing time*. Oxford: Lion, 1988, s. 6–8.

Leo, Richard A. og Drizin, Steven A. The Three Errors: Pathways to False Confession and Wrongful Conviction. I: (Lassiter, G. Daniel og Meissner, Christian A.) *Police Interrogations and False Confessions – Current Research, Practice and Policy Recommendation*. American Psychological Association, 2012.

Lie, Nils Erik *Parts- og vitneavhør – i straffesaker og sivile saker*. 2. utgave. Oslo, 2012.

Lydopptaksprosjektet 1998-2003. *Lydopptak ved politiavhør – avslutning av prøveprosjekt – anbefalinger*. Oslo, juni 2003.

Nordhus, Alf *Jeg tar saken*. Oslo, 1962.

Prosjekt hurtigere straffesaksbehandling – Arbeidsgruppe 1. *Tempo i straffesaksbehandlingen: perioden fra anmeldelse til påtalevedtak i politiet*. Sluttrapport fra Arbeidsgruppe I. Avgitt til Justis- og beredskapsdepartementet 20. juni 2000.

Rachlew, Asbjørn (1999). *An Evaluation of Norwegian Police Officers' Perception of Investigative Interviewing: implications for training*. Upublisert masteroppgave. Universitetet i Liverpool.

Rachlew, Asbjørn (2009) *Justisfeil ved politiets etterforskning : Noen eksempler og forskningsbaserte tiltak*. Ph.d. avhandling. Universitetet i Oslo

Riksadvokaten. *Rundskriv nr 2/2007 Tilståelsesrabatt*. Ra 03-528 344.1-6. Oslo, 7. mai. 2007.

<http://www.riksadvokaten.no/filestore/Dokumenter/2007/Rundskrivnr3for2007-Tilstelsesrabatt.pdf> [Sitert 18. september 2008].

Riksadvokaten. *Rundskriv nr 2/2012 Krav til straffesaksbehandlingen i politiet og ved statsadvokatembetene*. Ra 2012-00510 690. Oslo, 29. februar 2012

<http://www.riksadvokaten.no/filestore/Dokumenter/2012/Riksadvokatensrundskriv2-2012.pdf> [Sitert 15. november]

Riksadvokaten. *Avhørsmetodikk i politiet. Oppnevning av arbeidsgruppe*. Brev fra Riksadvokaten 13. juli 2012.

<http://www.riksadvokaten.no/filestore/Dokumenter/2012/Arbeidsgruppeomavhrsmetodikk.pdf> [Sitert 16. november 2012]

Sandberg, Tore *Overgrepet – Justismordene på Fritz Moen*. N.W. Damm & Søn AS, 2007. The European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). *Report to the Norwegian Government on the Visit to Norway Carried Out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) From 18 to 17 May 2011*. Strasbourg, 15. Desember 2011.

http://www.regjeringen.no/upload/JD/Vedlegg/Rapporter/CPT_2011_Norway.pdf [Sitert 6. november 2012]

Wrightsmann, Lawrence S. og Kassin, Saul M. *Confessions in the Courtroom*. Sage Publications, Inc, 1993.

9.2 Artikler

9.2.1 Tidsskriftartikler

Gudjonsson, Gisli H. og MacKeith, James A.C. Retracted Confessions: Legal, Psychological and Psychiatric Aspects. I: *Medicine, Science and the Law*. Årg. 28 (1988) S. 187–194

Gudjonsson, Gisli H. Drap i Norge: Falsk tro som ledet til falsk tilståelse. I: *Tidsskrift for Strafferett*. Årg. 3 (2004) S. 287-315.

Kassin, Saul M., Meissner, Christian A. og Norwick Rebecca J. I'd know a false confession if I saw one: A comparative study of college students and police investigators. I: *Law and Human Behavior*. Årg. 29 (2005), S. 211-227.

Leo, Richard A., og Ofshe, Richard J. The Consequences of False Confessions: Deprivations of Liberty and Miscarriages of Justice in the Age of Psychological Interrogation. I: *The Journal of Criminal Law & Criminology*. Årg. 88 (1998), S. 429-496.

Ofshe, Richard J. og Leo, Richard A. (1997a). The Decision to Confess Falsely: Rational Choice and Irrational Action. I: *Denver University Law Review*. Årg.74 (1997)a S. 979–1122.

Ofshe, Richard J. og Leo, Richard A. The Social Psychology of Police Interrogation: The Theory and Classification of True and False Confessions. I: *Studies in Law, Politics and Society*. Årg. 16 (1997)b S. 189-251.

Rachlew, Asbjørn. Norske politiavhør i et internasjonalt perspektiv. I: *Tidsskrift for Strafferett*. Årg. 4 (2003) S. 400-438.

Rachlew, Asbjørn. Når politiavhør manipulerer. I: *Aftenposten* 31. august 2006 s. 4.

Sigurdsson, Jon F. og Gudjonsson, Gisli H. The Psychological Characteristics of "False Confessors". A Study Among Icelandic Prison Inmates and Juvenile Offenders. I: *Personality and Individual Differences*. Årg. 20 (1996) S. 321-329.

Stridbeck, Ulf. Holder forklaringen for domfellelse? – Thomas Quick-sakene. I: *Festskrift till Per Ole Träskman*. Nordstedts juridik (2011) S. 457-464.

Stridbeck, Ulf (2012). *Woffo gjør dem det på denne måten?* Upublisert manus.

9.2.2 Avis- og magasinartikler

Arnstad, Iwar. Stor variasjon i andel tilståelsesdommer (sic). I: *Rett på sak*. Nr. 2 (2012) S. 4-5.

http://www.domstol.no/upload/Internett_fillister/Da/Publikasjoner/Rett%20p%C3%A5%20sak/2012/Rett%20p%C3%A5%20sak%202012%20nr%202.pdf [Sitert 18. september 2012]

Askeland, Sigurd. Offerets brødre drev etterforskning på egen hånd i hele fem år. I: *VG* 11. oktober (1963)a S. 23

Askeland, Sigurd. Fru Hollekim risikerer 7 års fengsel. I: *VG* 14. oktober (1963)b S. 23

Askeland, Sigurd. Forsvareren tror ikke på tilståelsen. I: *VG* 3. januar (1964)a S. 23

Askeland, Sigurd. Hollekim-saken like uklar. I: *VG* 15. januar (1964)b S. 23

Askeland, Sigurd. Hollekims ekteskap bunnløs tragedie – hun ville skilles – brukte drapet som trussel. I: *VG* 28. april (1965)a S. 5

Askeland, Sigurd. Nye forklaringer fra fru Else Hollekim – Han må være uskyldig! I: *VG* 29. april (1965)b S. 5 (og 1).

Askeland, Gunnar. Etter motstridende vitneprov i går har Hollekim-saken nådd den totale forvirring. I: *VG* 7. mai (1965)c S. 5.

Askeland, Gunnar. De sakkyndige tegner et bilde av de tiltalte: Hun er slem og egosentrisk, han er oppofrende og dumsnill. I: *VG* 12. mai (1965)d S. 9.

Askeland, Sigurd. Uvanlig skritt av forsvarsadvokat. I: *VG* 23. november (1970) S. 1 og 9

Bøhm-Pedersen, Karin. Karmøy-drapet: Skarp kritikk av sakkyndigerklæring. I: *Aftenposten* 7. juni (1998) S. 4.

Gjerde, Robert. Press i norske politiavhør fører til falske tilståelser. I: *Aftenposten* 12. oktober (2002) S. 3.

Grosvold, Øyvind. 130 har "tilstått" Palme-drapet. I: *NRK* 21. februar (2011).
<http://www.nrk.no/nyheter/verden/1.7517140> [Sisert 4. oktober 2012]

Hultgreen, Gunnar. Tidens politiskandale. I: *Dagbladet* 18. juni 2012 s. 8-10.

NTB. Quicks "beinbiter" var tre og lim. I: *VG* 8. april (2010).
<http://www.vg.no/nyheter/utenriks/artikkel.php?artid=595988> [Sisert 5. november 2012]

NTB. Økende krav om Quick-kommisjon. I: *VG* 20. august (2012)a.
<http://www.vg.no/nyheter/utenriks/artikkel.php?artid=10067993> [Sisert 18. september 2012]

NTB. Bergwall ber om tilgivelse for tilståelsene. I: *Aftenposten* 24. september (2012)b
<http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/Bergwall-ber-om-tilgivelse-for-tilstaelsene-6999700.html> [Sisert 18. november 2012]

Olsson, Caroline. "Det var en mardrømsopplevelse". I: *Aftonbladet* 2. februar (2006).
<http://www.aftonbladet.se/nyheter/article10755536.ab> [Sisert 5. oktober 2012]

Selvik, Geir og Hunstad Jr, Kåre. Karmøy-drapet/rettsaken – Fetterens forklaring ord for ord. I: *Dagbladet* 21. oktober (1997) S. 31.

Utterstrøm, Andreas. Ingen trodde Tommies historien om en galning. I: *Aftonbladet* 16. januar (2006).
<http://www.aftonbladet.se/nyheter/article10744168.ab> [Sisert 5. oktober 2012]

VGs Bergenskontor. Vel 30 000 kroner gjeld – eneste motivet? I: *VG* 10. oktober (1963) S. 23.

VGs Bergenskontor. Åstedsbefaring i formiddag – senere skal Hollekim-barna i vitneboksen. I: *VG* 30. april (1965)a S. 5.

VGs Bergenskontor. Ny fase i Hollekim-saken – Vitneprov stemmer ikke med Hollekims forklaring om drapet. I: *VG* 3. mai (1965)b S. 7.

Østli, Kjetil. En seriemorder i oppløsning. I: *Aftenposten* 29. september (2012) S. 23-28.

9.3 Lovgivning

- 1902 Almindelig borgerlig straffelov (straffeloven) av 22. mai 1902 nr 10.
- 1915 Lov om domstolene av 13. august 1915 nr 05
- 1981 Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr 25.
- 1985 Forskrift om ordningen av påtalemyndigheten (påtaleinstruksen) av 28. juni 1985 nr 1679
- 2001 Lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven (bruken av varetektsfengsling m.v.) av 2. mars 2001 nr 7
- 2010 Lov om endringer i straffeprosessloven mv. av 10. desember 2010 nr 76
- EMK Den europeiske menneskerettighetskonvensjon, Roma 1950
- SPK Den internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter 16. desember 1966

9.4 Dommer

9.4.1 Internasjonale dommer

- Case of Y v. Norway The European Court of Human Rights, Strasbourg, 11. februar 2003.
- Case of Kamakinski v. Austria The European Court of Human Rights, Strasbourg, 19. Desember 2009

9.4.2 Norske dommer

- Rt-1999-1363
- Frostating lagmannsretts dom av 29. mai 1978
- Frostating lagmannsretts dom av 18. desember 1981
- Gulating lagmannsretts dom av 14. mai 1965
- LG-1998-260-2
- TKARM-1997-539

9.4.3 Svenske dommer

Falu tingsrätt B 1548-99

Falu tingsrätt B 4435-09

Falu tingsrätt B 3585-10

Hedemora tingsrätt B 348-95

Hedemora tingsrätt B 100-97

Sundsvalls tingsrätt B 187-93

9.5 Forarbeider

Høring september 2006

Hurtigere behandling av straffesaker

Høring september 2007

Rapport ”Rett til tolk - tolking og oversettelse i norsk straffeprosess”

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/hoeringer/hoeringsdok/2007/horing---rapport--rett-til-tolk---tolkin/-4.html?id=481653> [Sitert 12. november 2012]

Høring juni 2008

NOU 2007:7 Fritz Moen og norsk strafferettspleie

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/hoeringer/hoeringsdok/2008/horing---nou-20077---fritz-moen-og-norsk/horingsbrev.html?id=520697> [Sitert 6. november 2012]

NOU 2006:10

Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter

NOU 2007:7

Fritz Moen og norsk strafferettspleie

NOU 2008:4

Fra ord til handling - Bekjempelse av voldtekt krever handling

NOU 2011:13

Juryutvalget – Når sant skal skrives

Ot.prp. nr. 81 (1999-2000)

Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven (bruken av varetektsfengsling mv.)

Prop. 141 L (2009-2010)

Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak). Endringer i straffeprosessloven mv.

9.6 Nettsider

Bergwall, Sture Ragnar. *Twitter-konto*. <https://twitter.com/StureBergwall> [Sitert 24. oktober 2012]

Bergwall, Sture Ragnar. *Sture Bergwall – Vägen till frihet*. Blogg. <http://sturebergwall.wordpress.com/> [Sitert 24. oktober 2012]

John Jay College of Criminal Justice. *Forensic and Social Psychology - Saul Kassin*. <http://jjay.cuny.edu/academics/4410.php> [Sitert 25. oktober 2012]

King's College London. *Gisli Gudjonsson awarded CBE*. <http://www.kcl.ac.uk/iop/news/records/2011/june2011/Gisli-Gudjonsson-awarded-CBE.aspx> [Sitert 19. september 2012]

KU Department of Psychology – College of Liberal Art and Sciences. *People – Emeritus Faculty – Lawrence S. Wrightsman*. http://psych.ku.edu/people/emeritus_faculty/wrightsman_lawrence.shtml [Sitert 25. oktober 2012]

The Innocence Project. <http://www.innocenceproject.org/> [Sitert 11. oktober. 2012]

The Innocence Project. *False Confessions & Recording Of Custodial Interrogations*. http://www.innocenceproject.org/Content/False_Confessions__Recording_Of_Custodial_Interrogations.php [Sitert 17. september 2012]

The University of San Fransisco – School of Law. *Richard A. Leo*. http://www.usfca.edu/law/faculty/richard_leo/ [Sitert 14. november 2012]

Harvard Law School. *Wrongful Conviction – A Call to Action – Panelist Biography – Richard Ofshe*. <http://www.law.harvard.edu/academics/clinical/cji/innconf02/bio-ofsher.htm> [Sitert 14. november 2012]